

ONGEREMD BEGRENSD

**Mandala's als beeldend therapeutische interventie
ter bevordering van inhibitie bij een sbo-leerling met ADHD**

Bachelorscriptie

Suzanne Verduijn

Ongeremd begrensd

*Mandala's als beeldend therapeutische interventie
ter bevordering van inhibitie bij een sbo-leerling met ADHD*

Suzanne Verduijn (397148)
Bachelorscriptie Creatieve Therapie Beeldend

Stenden Hogeschool Leeuwarden
School of Social Work and Art Therapy

Groningen, 1 juli 2018

Scriptiebegeleider

Hilda Elzinga
Stenden Hogeschool Leeuwarden

Opdrachtgever

Geke Slagman
SBO Fiduciaschool Groningen

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie 'Ongeremd begrensd'; het verslag van een systemisch N=1 onderzoek naar de inzet van mandala's als beeldend therapeutische interventie ter bevordering van inhibitie bij een sbo-leerling met ADHD. 'Ongeremd' duidt op de impulsiviteit van een kind met een verstoorde inhibitie, en 'begrensd' duidt op de omkadering van mandala's om binnenin te werken; waar je lekker 'ongeremd begrensd' in kan duiken.

Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn afstudeeronderzoek als beeldend vaktherapeut aan Stenden Hogeschool te Leeuwarden. Onderzoek doen zie ik een beetje als een bootje waar je mee de zee op wil gaan, maar als je een eindje wil varen moet hij wel goed dichtgetimmerd zijn. Zo heb ik dat met deze scriptie ook ervaren; als er ergens gaatjes en kiertjes zaten en het allemaal nét niet in elkaar paste, kon ik niet verder voordat de kiertjes gedicht waren. In sommige gevallen heb ik uren werk overboord gegooit omdat ik het voor mijn gevoel niet waterdicht kreeg. Dan zette ik hele delen van het bootje weer opnieuw in elkaar, net zolang totdat alles 'klik' zei. Door omstandigheden heb ik pas vrij laat kunnen starten met mijn onderzoek, en had daarom uiteindelijk nog maar 1 á 2 weken tijd over om de verkregen data in mijn bootje te verweven. In principe zou ik daar genoeg aan kunnen hebben, maar mijn perfectionisme wat betreft het onderzoeksbootje maakte dat ik soms onnodig veel tijd spendeerde aan het schuren en glanslakken van delen die al wel stevig genoeg waren. Zodanig zelfs dat ik toch nog in tijdnood kwam en daardoor misschien een aantal kleine lekkages her en der heb achtergelaten. Maar hé, pompen of verzuipen!

Het te water laten van dit afstudeerbootje betekent voor mij de afronding van 4 jaar studie waarin ik ontzettend veel over mezelf heb geleerd. Ik ben steeds meer gaan groeien als mens en als toekomstig professional. Ik wil graag alle docenten van Stenden bedanken voor het engelengeduld dat ze de afgelopen jaren met mij hebben gehad. Een speciaal bedankje daarvoor aan Sjaak Sophie, die me sinds het 2^e jaar wegwijs heeft weten te maken in de wereld van de beeldend therapeut. Hilda Elzinga voor zowel je scriptiebegeleiding als voor de peukjes de afgelopen jaren. Mijn stagebegeleidster Geke Slagman die me de afgelopen 2 jaar door de praktijk heen heeft begeleid. Mimy ter Braak, gewoon omdat men nimmer Mimy mag vergeten. En ook wil ik graag Sonja Aalbers bedanken. Zonder haar *seal of approval* had dit prachtproduct nu niet voor u gelegen. Een extra pluim geef ik aan Martine Bootsma en Jan van der Zwaag, die zich toch nog maar even net voor hun vakantie door mijn scriptie heen willen worstelen.

En tot slot wil ik graag mijn toekomstige echtgenoot Johan Zigterman bedanken. Die heeft het gedurende de hele studie toch maar mooi met me vol weten te houden, respect!

Ik wens jullie allen veel leesplezier. Ik hoop dat 'ie blijft drijven!

Suzanne Verduijn

Groningen, 1 juli 2018

Samenvatting

Op de Fiduciaschool, een school voor speciaal basisonderwijs in Groningen, is het therapeutenteam altijd op zoek naar nieuwe werkbare methoden om extra ondersteuning te kunnen bieden aan de leerlingen. Hierin kunnen ook beeldende methoden een uitkomst bieden. Het doel van dit onderzoek is om daar middels een systemische N=1 studie een bijdrage aan te kunnen leveren. Het onderzoek richt zich op ADHD, een veel voorkomende problematiek op het sbo, en zoomt daarbij in op het impulsiviteitsaspect. Literatuuronderzoek wijst uit dat het maken van mandala's bij kinderen met ADHD impulsief gedrag kan verlagen.

Zodoende is de volgende onderzoeksvraag is opgesteld:

"In welke mate heeft het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie resultaat op het inhibitievermogen van Niels, een 9-jarige sbo-leerling met ADHD?"

Om hier antwoord op te kunnen geven is middels de Stroop Kleur-Woord Test interferentiecontrole bij de cliënt gemeten, en is waargenomen inhibitiegedrag van de cliënt bevraagd bij het systeem (moeder, stiefmoeder, leerkracht) middels een vragenlijst en een halfgestructureerd interview.

Uit de resultaten van de Stroop-test is een kleine maar insignificante verbetering van de interferentiecontrole waargenomen, de cliënt viel bij beide metingen binnen het gemiddelde van de normgroep. Het systeem heeft weinig tot geen verbetering in inhibitie waargenomen.

Uit de na-interviews met de netwerkleden bleek dat ten tijde van de nameting externe factoren vanuit de thuissituatie sterk van invloed waren op het inhibitiegedrag van de cliënt. Hierdoor is er van eventuele verandering naar aanleiding van de mandala-interventie niks gemerkt en kunnen geen conclusies getrokken worden over enig resultaat van de interventie.

Op basis hiervan wordt aanbevolen om meer onderzoek te doen naar de inzet van mandala's bij kinderen met ADHD en zodoende toch meer inzicht te krijgen in mogelijke resultaten die deze interventie kan leveren op het inhibitievermogen.

Keywords

Beeldende therapie, vaktherapie, creatieve therapie, mandala's, interventie, ADHD, ADD, aandacht, hyperactiviteit, impulsiviteit, impulscontrole, inhibitie, interferentie, kinderen, sbo, speciaal basisonderwijs, systemisch, casestudie.

Summary

The team of therapists at the Fiduciaschool, a school for special needs in Groningen, the Netherlands, is always looking for new workable methods to provide additional support to the students. In this, artistic methods can also offer a solution. The aim of this research is to contribute to this by means of a systemic N=1 study. The research focuses on ADHD, a common problem in special needs education, and zooms in on its impulsivity aspect. Literature research indicates that making mandalas can reduce impulsive behavior in children with ADHD.

Thus, the following research question has been drawn up:

"To what extent does working with mandalas as an art therapeutic intervention show results in the inhibitory capacity of Niels, a 9-year-old special needs student with ADHD?"

To answer this question, the Stroop Color-Word Test is used to measure the clients interference control, and observed inhibitory behavior was queried at the system (mother, stepmother, teacher) through a questionnaire and a semi-structured interview.

A small but insignificant improvement in interference control was observed from the results of the Stroop-test. The client fell within the average of the standard group for both measurements. The system has observed little to no improvement in inhibition.

The post-interviews with the network members showed that at the time of the post-tests, external factors from the home situation strongly affected the inhibitory behavior of the client. As a result, no changes were observed that could be attributed to the mandala-intervention and no conclusions could be drawn about any results of the intervention.

Based on this, it is recommended that more research is done into the use of mandalas in children with ADHD and thus gain more insight into possible results that this intervention can provide to the inhibitory capacity.

Keywords

Art therapy, creative therapy, mandalas, intervention, ADHD, ADD, attention, hyperactivity, impulsivity, impulse control, inhibition, interference, children, special needs, special education, systemic, case study.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	1
1.1. Centrale vraag en deelvragen	3
Hypothese	3
2. Methode.....	4
2.1. Onderzoekstypering.....	4
Onderzoekspopulatie	4
Interventie.....	5
2.2. Operationalisatie en meetinstrumenten	5
Stroop Kleur-Woord Test	5
Inhibitievragenlijst.....	6
2.3. Gegevensverzameling	7
Deelvraag 1.....	7
Deelvraag 2.....	8
Deelvraag 3.....	8
2.4. Gegevensanalyse	9
Deelvraag 1.....	9
Deelvraag 2.....	11
Deelvraag 3.....	12
3. Resultaten.....	14
3.1. Deelvraag 1.....	14
3.2. Deelvraag 2.....	14
3.3. Deelvraag 3.....	18
4. Conclusie	20
4.1. Discussie.....	23
4.2. Aanbevelingen.....	24
Literatuur.....	25
Bijlagen.....	28
Bijlage A: Toelichting interventie.....	28
Bijlage B: Inhibitievragenlijst voor netwerkleiden	41

Bijlage C: Interviewtopiclijst voor netwerkliden	42
Bijlage D: Z-waarden tabel – standaard normaalverdeling.....	43
Bijlage E: Overzicht interviewgegevens netwerkliden	44
Bijlage F: Codering van interviewgegevens netwerkliden.....	51
Bijlage G: Terugkerende concepten omtrent inhibitie vanuit ervaring netwerk.....	54
Bijlage H: Beoordelingsformulier onderzoeksverslag	56

1. Inleiding

De instelling waar behandeld en onderzocht wordt betreft de Fiduciaschool te Groningen. De Fiduciaschool is een school voor speciaal basisonderwijs (sbo). Op deze school is extra aandacht voor de leerlingen omdat de groepen kleiner zijn en er hierdoor meer begeleiding is gericht op de persoonlijke- en sociaal-emotionele ontwikkeling dan in het regulier basisonderwijs. De leerlingen kunnen om allerlei redenen verwezen worden naar het sbo, bijvoorbeeld: zwakke cognitieve capaciteiten, ontwikkelingsachterstand, motorische achterstand, problemen thuis, en leer- en/of gedragsproblematiek. Voor extra ondersteuning op sociaal-emotioneel gebied kunnen de leerlingen door hun leerkracht (met toestemming van ouders of op verzoek van ouders) aangemeld worden bij vaktherapie. Dramatherapie en speltherapie worden standaard op deze school aangeboden door zowel vaktherapeuten als een stagiaire. Beeldende therapie wordt enkel aangeboden door een stagiaire. Deze vaktherapie sessies duren 45 minuten en vinden plaats tijdens lestijden.

Een veel voorkomende problematiek op deze school en het sbo in het algemeen, is de aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis (Attention Deficit Hyperactivity Disorder; ADHD). Op basis van het internationaal classificatie-systeem voor de geestelijke gezondheidszorg (Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders, 5e editie; DSM-5) gaat het hierbij om kinderen waarbij overwegend sprake is van ernstige en aanhoudende aandachtsproblemen, ernstige en aanhoudende impulsiviteit en hyperactiviteit, of een gecombineerd beeld van beiden (American Psychiatric Association, APA, 2013). Een beeld van aandachtsproblemen en impulsiviteit, zonder de hyperactiviteit, komt ook voor onder de noemer ADD.

Bij dit onderzoek wordt ingezoomd op het impulsiviteits-aspect van ADHD. De criteria die in de DSM-5 gehanteerd worden hierbij omvatten 'gooit het antwoord er vaak al uit voordat een vraag afgemaakt is', 'heeft vaak moeite op zijn of haar beurt te wachten' en 'stoort vaak anderen of dringt zich op' (APA, 2013).

Er is gewerkt met een mannelijke cliënt van 9 jaar oud, in dit onderzoek Niels genoemd (gefingerd). Bij Niels is zowel de diagnose ADHD gesteld, alsmede een diagnose ASS met daarbij een stoornis in de impulsregulatie. Hij krijgt ook medicatie (methylfenidaat) voor zijn concentratie en impulsregulatie. Deze cliënt heeft moeite met het opbrengen van uitgestelde aandacht, is snel afgeleid (prikkelgevoelig) en heeft een korte spanningsboog. Dit uit zich in moeite met op zijn beurt wachten (veel voor zijn beurt praten), boos worden wanneer iets niet gaat zoals hij wil, storend gedrag vertonen wanneer hij moet wachten, opstaan van zijn stoel, rennen door de klas, friemelen met de handen en moeite om betrokken te blijven (luisteren). Cognitief functioneert hij op een bovengemiddeld tot begaafd niveau, met een totaal IQ van 120 (Sportel-de Boer, 2015).

Volgens Eussen (2005) is de tekortschietende impulsregulatie bij kinderen met ADHD te verklaren door een verstoorde inhibitie van gedrag. Andere onderzoeken ondersteunen dit beeld (Oosterlaan & Sergeant, 1998; Barkley, 1997). Inhibitie is een executieve functie die

verwijst naar het doelgericht kunnen remmen van verbaal of fysiek gedrag, een dominante neiging te kunnen stoppen ('prepotent response') of reeds in gang gezet gedrag te kunnen stoppen ('ongoing response'). Daarnaast verwijst inhibitie ook naar interferentiecontrole: het vermogen om tegelijkertijd een automatische reactie te remmen en een meer gecontroleerde actie uit te voeren (Prins & v.d. Oord, 2008). Volgens Smidts & Huizinga (2011) vertaalt het verminderde vermogen om gedrag te inhiberen o.a. naar het niet op de beurt kunnen wachten, niet kunnen blijven zitten en het snel boos kunnen worden.

De vaktherapeutische interventie die is ingezet om invloed uit te oefenen op de inhibitie van de cliënt, is het maken van mandala's. Een nadere toelichting hiervan is terug te vinden in Bijlage A. Een mandala in beeldende therapie kan verwijzen naar elk beeldend werk dat is gecreëerd in een cirkelvormig ontwerp (Sin, 2017). Onderzoeken van Beaucaire (2012), Henderson, Rosen en Mascaró (2007), Smitheman-Brown en Church (1996) en Gerteisen (2008) hebben uitgewezen dat het maken van mandala's door kinderen met ADHD een positief effect heeft op de zelfregulatie, concentratie, aandacht en impulscontrole (kortom: inhibitie). Hiervoor is het belangrijk dat een gevarieerd aanbod van sensorisch-prikkelende materialen wordt aangeboden om ontspanning en focus te stimuleren (Hinz, 2009; Sin, 2017), en om dit gestructureerd en frequent in te zetten (Rapport et al., 2013; Klingberg, 2010).

Dit onderzoek bestaat uit een systemische N=1 studie, waarbij het maken van mandala's als beeldend therapeutische interventie is ingezet ter bevordering van de inhibitie van een sbo-leerling met ADHD. Er is onderzocht of het inhibitievermogen van de cliënt verbetert door deze specifieke beeldend therapeutische interventie.

Omdat beeldende therapie geen vast aanbod is op de Fiduciaschool, is er ook geen duidelijk inzicht in de resultaten die beeldende therapie kan leveren aan de problematieken van de leerlingen. Derhalve is er door Geke Slagman, speltherapeute van de Fiduciaschool, opdracht gegeven voor dit onderzoek. Het therapeutenteam op de school is altijd op zoek naar nieuwe werkbare methoden waarmee de kinderen effectief ondersteund kunnen worden in hun ontwikkeling; hierin kunnen dus ook beeldende methoden een uitkomst bieden (G. Slagman, persoonlijke communicatie, 16 januari 2018).

Daarnaast is het ook van belang voor het vakgebied dat inzichtelijk wordt gemaakt welk resultaat beeldende therapie kan bieden voor sbo-leerlingen met inhibitieproblemen. Het laat de organisatie het belang zien van de inzet van vaktherapie bij kinderen met dergelijke klachten en geeft onderbouwing om beeldende therapie als vast aanbod in de organisatie aan te bieden. Tevens zal een dergelijke uitkomst mogelijkheden bieden voor andere vaktherapeuten die werkzaam zijn met kinderen van dezelfde doelgroep, om ze met beeldende middelen te helpen hun inhibitievermogen te vergroten.

Wanneer resultaat kan worden aangetoond, zou dit betekenen dat het vermogen van de cliënt om zijn gedrag te kunnen inhiberen door de beeldend therapeutische interventie is vergroot. De cliënt kan dan bijvoorbeeld beter op zijn beurt wachten, en vertoont zo minder storend gedrag in zijn omgeving. Daarnaast biedt een positief resultaat mogelijkheden voor verder onderzoek op dit gebied, waardoor betere generalisatie mogelijk wordt. In dat geval wordt de theoretische basis voor deze interventie representatiever voor de gehele doelgroep en kan deze interventie daardoor evidence-based ingezet worden.

1.1. Centrale vraag en deelvragen

De centrale vraag die uit voorgaande inleiding voortkomt waar middels dit onderzoek wordt getracht antwoord op te geven, is als volgt:

In welke mate heeft het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie resultaat op het inhibitievermogen van Niels, een 9-jarige sbo-leerling met ADHD?

Deze vraag zal worden beantwoord aan de hand van 3 deelvragen:

1. In welke mate is er naar aanleiding van het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie resultaat waarneembaar in de interferentiecontrole van cliënt Niels?
2. In hoeverre is er naar aanleiding van het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie vanuit het systeem resultaat waargenomen in het inhibitievermogen van cliënt Niels?
3. Wat is de ervaring van de netwerkleden met betrekking tot inhibitiegedrag bij cliënt Niels voorafgaand en aansluitend aan de mandala-interventieperiode?

Hypothese

Er wordt verondersteld dat de inhibitie van Niels, een 9-jarige sbo-leerling met ADHD, verbetert door de toepassing van het maken van mandala's als vaktherapeutische interventie.

2. Methode

2.1. Onderzoekstypering

Deze studie betreft een ABA-design, waarbij er sprake was van een voormeting (A, T0) voorafgaand aan het onderzoek, een interventieperiode waarbij de cliënt mandalawerkvormen aangeboden kreeg (B), en een nameting (A, T1) aan het einde van de interventieperiode die op dezelfde manier is toegepast als T0. Door de meetinstrumenten op deze twee tijdstippen (A; T0 en T1) toe te passen is getracht te meten of en welke verandering er naar aanleiding van de interventieperiode heeft plaatsgevonden ten opzichte van de beginsituatie van de cliënt.

Dit is gegaan middels een methodische triangulatie-aanpak; er zijn verschillende kwalitatieve en kwantitatieve dataverzamelmethodeën gecombineerd (mixed-methods) om de validiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten te versterken (Verhoeven, 2011).

Er is gewerkt middels de systemische N=1-methode. Deze is volgens Spreen (2015) zeer geschikt voor het werkkterrein van vaktherapeuten. Om resultaten van de interventie te toetsen is het netwerk van de cliënt gebruikt. Deze netwerkleden betroffen de moeder, stiefmoeder en leerkracht van de cliënt. Deze systemische N=1 methode betreft dus ook het sociale netwerk van de cliënt bij de behandeling en maakt eventuele resultaten van de interventie per cliënt zichtbaar en meetbaar. Door gegevens die tijdens de behandeling van de netwerkleden verzameld worden, kan met deze methode resultaat van interventies en behandelingen inzichtelijk gemaakt worden (Spreen, 2015).

Voorafgaand aan de interventie is bij zowel de cliënt als bij zijn netwerk een voormeting gedaan. Bij de cliënt was dit de Stroop-test, en bij de netwerkleden een inhibitievragenlijst en een aansluitend interview (nadere toelichting in Hoofdstuk 2.2). Dit meetmoment vormde de voormeting, ook wel T0 genoemd. In de interventieperiode heeft de cliënt gedurende 8 sessies beeldende therapie op verschillende manieren mandala's gemaakt. Na afloop van deze interventieperiode is bij de cliënt wederom de Stroop-test afgenomen, en bij de netwerkleden wederom de vragenlijst en het interview. Dit meetmoment vormde de nameting (T1), waarmee de resultaten van T0 konden worden vergeleken. Zodoende zijn de deelvragen beantwoord, om uiteindelijk te kunnen bekijken of het maken van mandala's resultaat heeft gehad op het inhibitievermogen van de cliënt.

Onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie betrof één cliënt (een 9-jarige jongen op het sbo) met ADHD en een stoornis in de impulsregulatie. In het kader van systemisch N=1 onderzoek zijn hierbij ook de netwerkleden betrokken, te weten zijn moeder, stiefmoeder en groepsleerkracht. Voor- en nameting zijn dus bij 4 personen afgenomen.

Interventie

De interventieperiode bestond uit 8 sessies beeldende therapie, die tweemaal in de week plaatsvonden gedurende 45 minuten per sessie. Elke sessie is een andere soort mandala gemaakt met gevarieerde materialen.

Nadere toelichting van de interventie-aanpak en de concrete inhoud van elke sessie (de uitgewerkte werkvormen zoals die aan de cliënt zijn voorgelegd) zijn beiden terug te vinden in Bijlage A.

2.2. Operationalisatie en meetinstrumenten

Bij dit onderzoek is, zoals in de inleiding al is aangeduid, ingezoomd op het impulsiviteitsaspect van ADHD. In het kader van operationalisatie zullen belangrijke aspecten die hierbij komen kijken worden samengevat.

Impulsregulatie houdt in dat bepaalde impulsen, stimulansen of opwallingen kunnen worden weerstaan, uitgesteld of onderdrukt. Problemen in de impulsregulatie uiten zich bijvoorbeeld in het eruit flappen van reacties, moeite met op de beurt wachten, en anderen storen of zich opdringen (DSM-5, APA, 2013). Een tekortschietende impulsregulatie is te verklaren door een verstoorde inhibitie van gedrag (Eussen, 2005; Oosterlaan & Sergeant, 1998; Barkley, 1997). **Inhibitie** is een executieve functie en verwijst naar verschillende aspecten:

- Het doelgericht kunnen remmen van verbaal/fysiek gedrag
- Een dominante neiging te kunnen stoppen ('prepotent response')
- Reeds in gang gezet gedrag kunnen stoppen ('ongoing response')
- **Interferentiecontrole:** Het vermogen om tegelijkertijd een automatische reactie te remmen en een meer gecontroleerde actie uit te voeren (Prins & v.d. Oord, 2008).

Een verminderd vermogen om gedrag te inhiberen vertaalt zich op zijn beurt weer onder andere naar het niet op de beurt kunnen wachten, niet kunnen blijven zitten en het snel boos kunnen worden (Smidts & Huizinga, 2011).

Inhibitie in gedrag is waargenomen door het systeem (de netwerkleiden; moeder, stiefmoeder en leerkracht), middels een halfgestructureerd interview en de inhibitieschaal van de BRIEF-vragenlijst. Omdat deze vragenlijst niet geschikt wordt bevonden voor en niet afgenomen wordt bij kinderen onder de 11 jaar (Smidts & Huizinga, 2009), is gekozen om bij de cliënt zelf een belangrijk aspect van inhibitie (interferentiecontrole) te meten door middel van de Stroop Kleur-Woord Test (Hammes, 1971), ook wel Stroop-test of SKWT genoemd.

Stroop Kleur-Woord Test

De Stroop Kleur-Woord Test (Hammes, 1971) wordt bij zowel kinderen als volwassenen veelal gebruikt om inhibitie meetbaar te maken. Een begrip dat men hierbij vaak tegenkomt is interferentiecontrole: de vaardigheid om tegelijkertijd een automatische reactie te remmen (een impuls inhiberen) en een meer gecontroleerde actie uit te voeren. Deze test is dan ook gebruikt om te onderzoeken in welke mate er resultaat waargenomen kon worden in de

interferentiecontrole van cliënt Niels. Volgens Egberink, Vermeulen & Firma (2009) scoort de test goed op betrouwbaarheid, voldoende op begripsvaliditeit en onvoldoende op criteriumvaliditeit.

Bij de standaard SKWT (Hammes, 1971) wordt gebruik gemaakt van drie subtaken; twee neutrale condities en een conflict-conditie. In de eerste conditie (woordkaart of W) moeten er zwarte kleur-woorden worden benoemd (bijvoorbeeld het woord 'geel' in de kleur zwart, waarbij 'geel' het antwoord is). In de tweede conditie (kleurkaart of K) moeten er gekleurde balken worden benoemd (bijvoorbeeld een groen kleurvlak, waarbij het antwoord 'groen' is). De derde conditie (kleur-woordkaart of KW) bevat incongruente kleur-woorden, waarbij de kleur anders is dan het woord, en niet het woord maar de kleur benoemd moet worden (bijvoorbeeld het woord 'rood' is blauw gekleurd, waarbij 'blauw' het juiste antwoord is).

Bij deze kleur-woord taak van de Stroop-test moet de automatische respons van het oplezen worden onderdrukt en voorkomen worden dat het interfereert met het benoemen van de kleur van het woord. Hiervoor is inhibitie vereist (Te Molder, 2015). Stroop-interferentie is dan de mate van vertraging in het benoemen van de kleur van een incongruent kleur-woord in vergelijking met het benoemen van de kleur van een neutraal item (Lansbergen & Kenemans, 2007). Deze vertraging (de mate waarin een afleidende stimulus interfereert met het uitvoeren van de taak) uit zich in verschil tussen de reactietijden op de conflict-conditie en de neutrale conditie. Dit verschil wordt als index van interferentie genomen. Hoe kleiner dit verschil, hoe minder interferentiegevoelig de cliënt is en hoe beter diens inhibitie (het vermogen om een automatische respons te kunnen remmen/onderdrukken) (van der Molen, 2002).

Inhibitievragenlijst

Inhibitiegedrag van Niels is waargenomen door zijn systeem (de netwerkleiden; moeder, stiefmoeder en leerkracht) aan de hand van de inhibitieschaal van de BRIEF-observanten-vragenlijst executieve functies voor 5- tot 18-jarigen (Huizinga & Smidts, 2012). De zelfbeoordelingslijst is enkel voor kinderen vanaf 11 jaar, omdat jongere kinderen nog een minder sterk ontwikkeld reflectief vermogen hebben en het nog lastig is om dergelijke vragen betrouwbaar te beantwoorden (Kitchener et al, 1993). De BRIEF voor kinderen jonger dan 11 jaar bestaat uit een vragenlijst voor de ouders en de leerkracht. Deze bevat 75 items met gedragsbeschrijvingen, welke onderverdeeld zijn in acht klinische schalen die elk een executieve functie omvatten. Bij ieder item geeft de ouder of leerkracht aan of het gedrag 'nooit', 'soms' of vaak' voorkwam in de laatste zes maanden.

Voor dit onderzoek is enkel gebruik gemaakt van de 10 items van de inhibitieschaal. Deze inhibitieschaal bevat items waarmee kan worden gemeten in hoeverre een kind in staat is impulsen te onderdrukken en bepaald gedrag te stoppen wanneer de situatie daarom vraagt (Smidts & Huizinga, 2009). De vragenlijst is voor dit onderzoek aangepast om enkel het gedrag van de afgelopen week te bevragen, om zodoende te meten welke veranderingen waargenomen zijn naar aanleiding van de kortdurende interventieperiode. Daarnaast is de scoring omgezet van een 3-punts schaal naar een 5-punts Likertschaal, om zodoende meer nuance in de antwoorden te kunnen bestuderen. Om deze reden kon er niet meer met de totaalscore (ruwe scores/normscores) van de BRIEF worden gewerkt, maar is de N=1-tool van Stenden Hogeschool SWAT (2017) toegepast om betekenis aan de resultaten te kunnen verlenen. De inhoud van de items bleef onveranderd om de interne consistentie te

waarborgen. Gedragsverschijnselen die wijzen op problemen in inhibitie waren reeds concreet vertaald naar intern consistente items op de vragenlijst, zoals te zien in Bijlage B.

Volgens het Nederlands Jeugdinstituut (z.d.) is de betrouwbaarheid hiervan aan de hand van Cronbach's alfa (maat voor onderlinge samenhang tussen items) als goed beoordeeld. Zowel de test-hertestbetrouwbaarheid, constructvaliditeit als de convergente/divergente validiteit zijn eveneens als 'goed' tot 'zeer goed' beoordeeld. De interbeoordelaars-betrouwbaarheid (mate van overeenstemming tussen ouders en leerkrachten) was laag tot matig, wat kan worden verklaard door beduidende verschillen in omgevingsstructuur tussen de thuis- en schoolsituatie (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.).

2.3. Gegevensverzameling

Deelvraag 1

Om te meten in welke mate er naar aanleiding van het werken met mandala's resultaat waarneembaar is in de interferentiecontrole van Niels, is bij hem tweemaal de Stroop Kleur-Woord Test (SKWT) afgenomen. De eerste keer voorafgaand aan de interventieperiode bij de voormeting, en de tweede keer aan het eind van de interventieperiode bij de nameting. De onderzoeker heeft samen met cliënt Niels in een rustige ruimte plaatsgenomen om de SKWT af te nemen.

Bij de standaard versie van de SKWT worden de drie condities om de beurt op een kaart aangeboden, en bij elke conditie wordt met een stopwatch de tijd bijgehouden hoe lang de cliënt erover doet om alle items te benoemen. Deze totale eindtijd wordt dan gedeeld door het aantal items dat benoemd is om zo op de gemiddelde reactietijd per item te komen (Hammes, 1971). In een meta-analyse van Lansbergen en Kenemans (2007) bleek echter dat een betrouwbaardere manier is om de tijd per item op te nemen, en van het totaal daarvan het gemiddelde te nemen. Dit kan echter niet met de standaard versie, maar wel met gedigitaliseerde versies. De reactietijden bij de gedigitaliseerde versie worden als betrouwbaarder geacht omdat er item-per-item direct op een corresponderende toets gedrukt kan worden en dit accuratere data oplevert (van Mourik, Oosterlaan & Sergeant, 2005).

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van het softwareprogramma MINDS (versie 1.2.7). Dit is een programma voor het afnemen van diverse geautomatiseerde tests en vragenlijsten, ontwikkeld door Nico Brand (neuropsycholoog en lector aan Universiteit Utrecht). Binnen deze software wordt de testmodule van de Stroop Kleur-Woord Test (SKWT) gebruikt, naar analogie van Hammes (1971).

Deze versie heeft dezelfde drie subtaken als de standaard SKWT; bestaande uit de neutrale condities 'woorden benoemen' (*W*) en 'kleuren benoemen' (*K*), en de conflictconditie 'kleur-woorden benoemen' (*KW*). Maar in plaats van op een kaart verschijnen de items van de subtaken om de beurt op het computerscherm. Bij ieder woord en kleur dat verschijnt moet op een corresponderende toets op het toetsenbord gedrukt worden. Toets [*V*] is rood, [*B*] is

groen, [N] is blauw en [M] is geel. Deze toetsen zijn afgeplakt met stickers in corresponderende kleur.

Deze testmodule kan ook afgestemd worden op kinderen. Er is gebruik gemaakt van een instelling waarbij de instructie die aan elke subtaak vooraf gaat in begrijpelijke taal voor kinderen wordt uitgelegd, waarnaast de onderzoeker/testleider dit eveneens mondeling met de cliënt heeft doorgenomen. Ook is gebruik gemaakt van een instelling voor kinderen waarbij er eerst 8 oefenitems voor elke subtaak verschijnen, hierbij komen ter gewenning eerst ook nog de corresponderende toetsen en diens kleuren in beeld staan. Deze instelling biedt 40 items per subtaak aan, in tegenstelling tot de 60 items voor volwassenen. Daarnaast is er ook een normgroep (N=88) van kinderen in de leeftijd 9-11 waarmee de Stroop-interferentie kan worden vergeleken (Brand, 2017).

Deelvraag 2

Om te meten in hoeverre er naar aanleiding van het werken met mandala's vanuit het systeem resultaat is waargenomen in het inhibitievermogen van cliënt Niels, is bij de netwerkleden (moeder, stiefmoeder en leerkracht) tweemaal de inhibitievragenlijst van de BRIEF afgenomen (zie Bijlage B). Dit is een kwantitatieve methode om het inhibitiegedrag van cliënt Niels te bevragen bij zijn systeem/netwerkleden. De netwerkleden vulden deze onafhankelijk van elkaar in; zowel voorafgaand aan de interventieperiode (voormeting) als teneinde van de interventieperiode (nameting). De onderzoeker was hierbij aanwezig.

De inhibitievragenlijst bestaat een vijfpunts Likertschaal met tien items. Op elk van deze items is aangegeven in welke mate bepaald inhibitiegedrag de afgelopen week heeft plaatsgevonden, waarbij 'nooit' vertaalt naar 1 punt (geen slecht inhibitiegedrag waargenomen), en 'vaak' vertaalt naar 5 punten (veel slecht inhibitiegedrag waargenomen).

Deelvraag 3

Om erachter te komen wat de ervaring van de netwerkleden is met betrekking tot inhibitiegedrag bij cliënt Niels, is met elk netwerklid tweemaal een halfgestructureerd interview afgenomen (zie Bijlage C). Dit is een kwalitatieve onderzoeksmethode om de kwantitatieve gegevens te ondersteunen. Het interview is bij de netwerkleden afgenomen bij de voor- en nameting, na afloop van het invullen van de inhibitievragenlijst. Net als deze vragenlijst is het interview niet met de cliënt zelf afgenomen, aangezien het wegens zijn leeftijd waarschijnlijk nog lastig is om reflectief zijn eigen gedrag te bestuderen (Kitchener et al, 1993) en zou daarmee geen betrouwbaar aandeel zijn in de observaties en beoordeling van dit gedrag.

Tijdens het interview is de netwerkleden ruimte geboden voor uitgebreide toelichting met betrekking tot specifieke gedragskenmerken die ze hebben geobserveerd bij de cliënt. Bij de vragenlijst wordt het 'hoe vaak' bevraagd; bij het interview is doorgevraagd naar het 'wanneer', 'waarom', 'hoe', 'waaraan', 'waardoor', 'wat' en 'welke'.

Bij dit halfgestructureerde interview lagen de vragen van te voren niet vast, enkel de onderwerpen die bevraagd werden. Deze topiclijst ligt in lijn met de items van de kwantitatieve vragenlijst, waarbij inhibitiegedrag reeds geoperationaliseerd is naar specifieke

gedragskenmerken (zie Bijlage C). Omdat de topicitems van het kwalitatieve deel vergelijkbaar zijn met de kwantitatieve gegevens kon gekeken worden of deze uitkomsten elkaar ondersteunen. Ook was er ruimte voor toelichting van andere opvallendheden omtrent inhibitiegedrag of bijzonderheden die het onderzoek zouden hebben kunnen beïnvloeden.

De opbouw en topiclijst van beide interviews (voor en na) was hetzelfde. Bij het interview aan het einde van de interventieperiode is meer nadrukkelijk gevraagd naar verschillen ten opzichte van het gedrag ten tijde van de voormeting, zodat eventuele verschillen in het gedrag van de cliënt naar voren zouden komen.

2.4. Gegevensanalyse

Deelvraag 1

Om de uitkomsten van de Stroop Kleur-Woord Test te kunnen kwantificeren is gebruik gemaakt van de interferentie ratio. Deze laat zien hoe de gemeten reactietijd op de interferentietask in verhouding staat met de reactietijd op de neutrale kleurtask. De interferentie ratio (I_R) wordt berekend door de gemiddelde reactietijd van de kleur-items (K) te delen door de gemiddelde reactietijd van de kleur-woord items (KW) (zie Tabel 1). Een hogere ratio betekent minder interferentie van incongruente woorden wanneer de kleur in de kleur-woord conditie moet worden benoemd, en dus betere interferentiecontrole. Hoe beter de interferentiecontrole, hoe beter het vermogen om een automatische respons te kunnen remmen/onderdrukken, dus hoe beter het vermogen om dergelijke impulsen te inhiberen (Lansbergen & Kenemans, 2007).

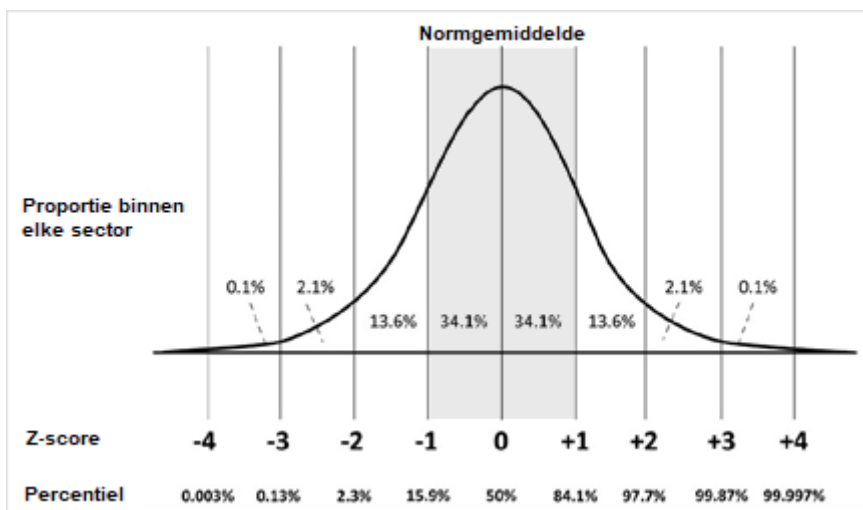
Er zijn verscheidene andere manieren om tot een interferentiescore te komen op de SKWT, zo wordt bijvoorbeeld ook wel eens enkel het verschil tussen interferentietask en neutrale task gehanteerd ($KW - K$). Uit meta-analyse van Lansbergen en Kenemans (2007) bleek echter dat deze methode tot inconsistente resultaten leidde met betrekking tot afwijkende interferentie in ADHD. Zij beargumenteerden ook dat een ratio score hierbij de voorkeur heeft om tot de meest consistente resultaten te komen. Een onderzoek van Sisco et al. (2016) beaamt deze conclusie en voegt daaraan toe dat deze methode het meest bruikbaar is voor de klinische praktijk.

Naast de interferentie ratio is ook de Z-score berekend om Niels' resultaten te kunnen vergelijken met zijn normgroep. Dit is een gestandaardiseerde meeteenheid (ook wel de 'normaalverdeling' genoemd) die aangeeft hoeveel standaarddeviaties het resultaat van de cliënt van het gemiddelde van de normgroep afwijkt. De Z-score wordt berekend door de interferentie ratio van de cliënt (X) af te trekken van de gemiddelde interferentie ratio van de normgroep (μ) en die vervolgens te delen door de standaarddeviatie van de interferentie ratio van de normgroep (σ) (zie Tabel 1) (Van Groningen & De Boer, 2012).

Tabel 1*Gebruikte formules ter berekening van interferentieratio en Z-score*

Formule interferentie ratio		Formule Z-score	
$I_R = \frac{K}{KW}$		$Z = \frac{X - \mu}{\sigma}$	
I_R	Interferentie ratio	Z	Z-score
K	Gemiddelde reactietijd van subtaak B: Kleurvlakken benoemen	X	Interferentie ratio cliënt (N=1, 9 jr.)
KW	Gemiddelde reactietijd van subtaak C: Incongruente kleur-woorden benoemen	μ	Gemiddelde interferentie ratio normgroep (N=88, 9-11 jr.)
		σ	Standaarddeviatie interferentie ratio normgroep

Deze Z-score kan worden omgezet in oppervlaktes onder de normaalcurve en dus weergegeven worden als kansen of percentages. De empirische vuistregel hiervoor zegt dat in een normale verdeling 68% van de populatie binnen 1 standaarddeviatie (SD) van het gemiddelde valt (Z-score tussen -1 en 1), 95% binnen 2 SD (Z-score tussen -2 en 2) en 99,7% valt binnen 3 SD ten opzichte van het gemiddelde (Z-score tussen -3 en 3) (Verhoeven, 2011). Figuur 1 geeft een visuele weergave van deze principes.

Figuur 1. Visuele weergave van de standaard normaalverdeling

Deze Z-scores tonen dus het verschil aan ten opzichte van de normgroep. Echter bestaat er altijd de kans dat zo'n verschil op toeval berust. Hiervoor wordt de p-waarde gebruikt. P staat hierbij voor 'probability', dus de waarschijnlijkheid dat een verschil toevallig kan zijn.

Elke Z-score heeft een vaste p-waarde die opgezocht kan worden in de 'standaard normaalverdeling tabel' (zie Bijlage D). De p-waarde loopt van 0 tot 1; een percentielscore van 0% tot 100%. Wanneer er bijvoorbeeld een p-waarde van 0,20 gevonden wordt is er dus 20% kans dat het gevonden verschil op toeval berust, en kan dus niet met zekerheid gezegd worden dat het verschil door de interventie komt. Doorgaans wordt hiervoor een p-waarde van 0,05 als afkappunt beschouwd. 5% kans op toeval is dus nog acceptabel, vanaf dan mag aangenomen worden dat de kans groot genoeg is dat een waargenomen verschil door de interventie is veroorzaakt, en mag het verschil dus significant genoemd worden (Van Groningen & De Boer, 2012).

Er kan echter alleen ten opzichte van de normgroep een significant verschil gemeten worden, aangezien de Stroop-test slechts op twee meetmomenten bij de cliënt zelf is afgenomen. Hierdoor is het niet mogelijk om een SD van de eigen baseline te berekenen (daar zijn meerdere meetmomenten voor nodig als nulmeting) en kunnen de eigen resultaten van T1 dus ook niet met T0 vergeleken worden door Z-scores en p-waarden. Tussen de resultaten op T0 en T1 van de cliënt zelf kan dus wel gekeken worden of er sprake is van verbetering van de interferentieratio, maar er kan niet worden vastgesteld of een dergelijk verschil significant is of niet. Deze resultaten dragen enkel bij ter ondersteuning van de resultaten van de andere meetinstrumenten.

De normgegevens ter vergelijking met Niels' resultaten zijn aangeleverd bij de MINDS (versie 1.2.7) SKWT-testmodule. Van de normgroep 9-11 jaar ($N=88$, 50M/38V) is de gemiddelde reactietijd op subtaak B (*K*) 873 ms, en op subtaak C (*KW*) 1100 ms. Dit maakt een gemiddelde interferentie ratio van 0,81 met een standaarddeviatie van 0,11. Op basis hiervan is uit te wijzen of het resultaat van de cliënt binnen het gemiddelde ($\pm 1SD$), onder het gemiddelde ($< -1SD$) of boven het gemiddelde ($> 1SD$) van de normgroep valt. Door de interferentie ratio's, de Z-scores en diens p-waarden van de voor- en nameting onderling te vergelijken is gekeken of er sprake is van verbetering in de interferentiecontrole.

Deelvraag 2

De gegevens die verzameld zijn middels de inhibitievragenlijst, zijn verwerkt via de N=1-tool (Stenden Hogeschool, SWAT, 2017). Via deze tool is beoordeeld of er tussen twee meetmomenten sprake is geweest van verandering, hoe sterk deze verandering was en in hoeverre de observatoren in overeenstemming waren met elkaar.

De N=1-tool neemt verandering tussen meetmomenten waar waarbij 1 'slecht' is en 5 'goed'. Omdat de vragenlijst net andersom geformuleerd is, zijn de punten op deze schaal gespiegeld voordat de data geanalyseerd werd met de N=1 tool. Waar op de vragenlijst 5 punten zijn gegeven (slecht inhibitiegedrag is vaak gezien) werd deze voor de analyse naar een 1 omgezet; een 4 werd een 2, een 3 bleef een 3, een 2 werd een 4 en een 1 werd een 5.

De mate van verandering wordt aangegeven door de NAP-score. NAP staat hierbij voor *Non-overlap of All Pairs* (Parker & Vannest, 2009). Deze heeft altijd een waarde tussen 0 en 1, waarbij een waarde onder 0,5 aangeeft dat er sprake is van achteruitgang, en een waarde boven 0,5 vooruitgang aangeeft. Omdat verschillen ook toevallig kunnen zijn ontstaan, wordt er pas gesproken van een significante toename als de NAP groter is dan 0,65, en van een significante afname als de NAP kleiner is dan 0,35 (Postma-van Sloten, Bootsma & Spreen, 2014). Deze NAP-score is berekend voor elk van de tien items en voor alle items in totaal.

Hoe hoger de NAP-score, hoe hoger de zekerheid dat er daadwerkelijk verandering heeft plaatsgevonden. Om te bepalen hoe sterk eventuele veranderingen waren, is via de tool gebruik gemaakt van Cohen's *d*. Hiermee wordt het verschil in de gemiddelde score tussen de twee meetmomenten berekend, waarbij ook rekening gehouden wordt met de spreiding in de antwoorden van de observatoren (de standaarddeviatie). Een negatieve Cohen's *d* geeft aan dat er gemiddeld genomen sprake is van een afname, een positieve Cohen's *d* geeft toename

aan. Wanneer de uitkomst 0,01-0,20 is wordt de verandering zeer klein geacht, 0,20-0,50 klein, 0,50-0,80 matig, 0,80-1,20 groot, en een Cohen's *d* van 1,20 of hoger geeft aan dat de verandering zeer groot is (Cohen, 1988; Sawilowsky, 2009). Ook deze score is berekend voor elk item afzonderlijk alsmede voor alle items in totaal.

Daarnaast is er gekeken naar de mate van overeenstemming tussen de observatoren. Wanneer de observatoren het gedrag van de cliënt ongeveer hetzelfde beoordelen, is het waarschijnlijker dat de uitkomst een goede weergave daarvan is. Wanneer er echter sprake is van een sterk onderling verschil, kan dat bijvoorbeeld duiden op aanmerkelijke verschillen in omgevingsstructuur (het gedrag van de cliënt is in de ene context anders dan in de andere) of op een minder sterke persoonlijke band met de cliënt (waardoor de ene observator de cliënt anders zal beoordelen dan de ander). Deze overeenstemming tussen de observatoren werd voor ieder meetmoment afzonderlijk bekeken, waardoor inzichtelijk gemaakt is of gedurende het proces de observatoren het meer of minder eens zijn geworden met elkaar (Stenden Hogeschool, SWAT, 2017).

Deze mate van overeenstemming wordt door de N=1-tool bepaald aan de hand van de Gower Legendre Index (*GLI*). Deze wordt berekend door het waargenomen verschil met het maximale verschil te vergelijken (Gower, 1971; Gower & Legendre, 1986). Wanneer bijvoorbeeld twee observanten hetzelfde cijfer geven (bijvoorbeeld moeder en leerkracht geven op een item allebei een 3) is er sprake van maximale overeenstemming en is de *GLI* dan 1,0. Het maximale verschil is in het geval van een vijfpunts Likertschaal 4 punten (bijvoorbeeld moeder geeft 1 punt waar leerkracht 5 punten geeft). In zo'n geval is de *GLI* dan 0,0. Stel nu dat moeder op een item een 2 geeft waar de leerkracht een 4 geeft, dan verschilt dat onderling 2 punten. Het maximale verschil was 4 punten. De *GLI* berekent dan de overeenstemming door het werkelijke verschil (2) af te trekken van het maximale verschil (4) en deze uitkomst vervolgens te delen door het maximale verschil. In dit voorbeeld zou de *GLI* op dat item dan 0,50 zijn.

De onderlinge overeenkomst is sterker naarmate de *GLI* dichterbij de 1,0 komt (want bij 1,0 zou iedereen hetzelfde antwoord hebben gegeven). Een *GLI* hoger dan 0,70 is nodig om te kunnen spreken van voldoende overeenstemming voor een betrouwbare NAP- en Cohen's *d* analyse. Bij een *GLI* die lager is dan 0,70 verschillen de observaties te veel van elkaar om een betrouwbare analyse uit te voeren, en dient uitgezocht te worden wat hier de oorzaak van is (Stenden Hogeschool, SWAT, 2017).

Deelvraag 3

Middels een halfgestructureerd interview is bij beide metingen gevraagd naar de ervaring van de netwerkleden omtrent het inhibitiegedrag van Niels. Dit is gebeurd aan de hand van de items van de inhibitievragenlijst, waar inhibitiegedrag reeds tot tien verschillende uitingen van tekortschietende inhibitie was geconcretiseerd (zie Bijlagen B en C). Hiervan zijn audio-opnames gemaakt en transcripten uitgeschreven. In dit transcript is eventuele irrelevante informatie (bijvoorbeeld citaten die niet met het onderzoek van doen hebben) reeds geschrapt (Verhoeven, 2011).

Per interview is het transcript verdeeld in fragmenten behorend bij de topicitems. Deze fragmenten zijn samenvattend gecodeerd (open coderen). Dat wil zeggen dat er per fragment is getracht te verwoorden wat de kern is van dat fragment. Hieruit zijn de kernwoorden uitgelicht; deze kernwoorden vormen de codes.

Om de samenhang tussen deze codes en de onderliggende structuur te onderzoeken en zichtbaar te maken, is gekeken naar welke kernwoorden vaker voorkwamen en in welke context ze genoemd werden. Waar mogelijk zijn deze samengebracht onder een nieuwe gemeenschappelijke naam (axiaal coderen).

Wanneer alle interviews op deze manier gecodeerd waren is er nogmaals gekeken naar de codes die aan de fragmenten toegekend zijn. Het kan bijvoorbeeld zijn dat sommige coderingen bij elkaar horen maar nog geen gemeenschappelijke naam hebben. Het kan ook zijn dat er coderingen zijn die niet vaak genoeg terugkomen om relevant voor de onderzoeksvraag te achten. Om deze reden is er een filtering gemaakt van de belangrijkste coderingen (selectief coderen) (Baarda et al., 2013).

Aan de hand van deze coderingen is inzichtelijk gemaakt welke thema's, onderwerpen en concepten voor de netwerkliden van belang zijn in hun ervaring van het inhibitiegedrag van Niels. Om de deelvraag te beantwoorden is daarnaast ook gekeken naar eventuele verschillen in inhibitiegedrag die de netwerkliden ten tijde van de nameting hebben ervaren ten opzichte van de voormeting.

3. Resultaten

Op drie verschillende manieren zijn gegevens verzameld om de vraag te kunnen beantwoorden of het werken met mandala's van invloed is geweest op het inhibitievermogen van cliënt Niels. De resultaten hiervan worden per deelvraag behandeld.

3.1. Deelvraag 1

In welke mate is er naar aanleiding van het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie resultaat waarneembaar in de interferentiecontrole van cliënt Niels?

Om naar aanleiding van de interventieperiode eventueel verschil waar te nemen in de interferentiecontrole van cliënt Niels, is bij hem tweemaal de Stroop Kleur-Woord Test (SKWT) afgenomen. Eenmaal ten tijde van de voormeting (T0) en eenmaal ten tijde van de nameting (T1).

In de resultaten van Niels op de SKWT is een kleine, doch niet significante verbetering in de interferentiecontrole waargenomen. Zoals te zien in Tabel 2 is de interferentieratio met 0,02 dichter bij de interferentieratio van de normgroep komen te liggen.

De score van Niels bij de voormeting viel binnen 1 standaarddeviatie van de normgroep ($Z = -0,27$), zijn interferentiecontrole voorafgaand aan de interventiesessies is dus als gemiddeld gemeten. Ten tijde van de nameting week zijn score nog maar een fractie van de normscore af ($Z = -0,09$). Wanneer gekeken wordt naar de p-waarden is er echter zo'n 40-45% kans dat dit verschil op toeval berust.

Tabel 2

Reactietijden en interferentieratio van Niels op de Stroop-test

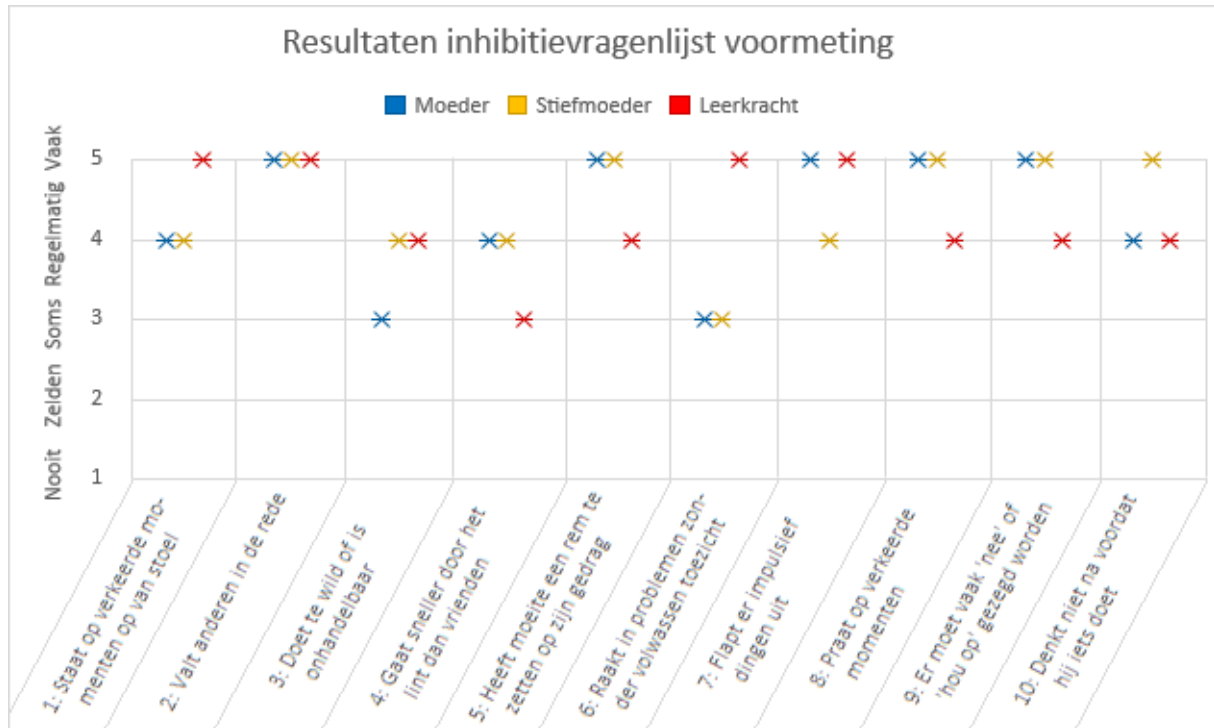
	Normgroep	Client Niels (T0)	Client Niels (T1)
K (ms)	895	999	1041
KW (ms)	1100	1288	1298
I _R	0,81	0,78	0,80
SD	0,11		
Z-score		-0,27	-0,09
p-waarde		0,3936	0,4641

3.2. Deelvraag 2

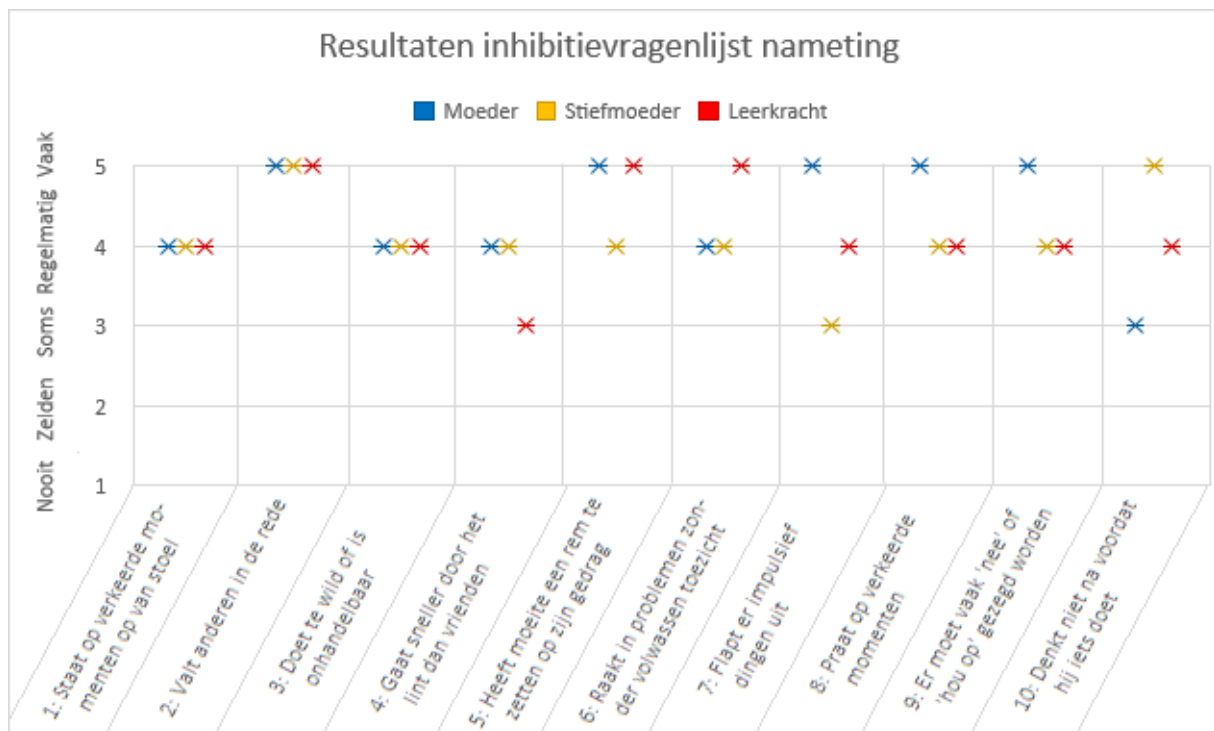
In hoeverre is er naar aanleiding van het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie vanuit het systeem resultaat waargenomen in het inhibitievermogen van Niels?

Elk netwerklid (moeder, stiefmoeder, leerkracht) heeft afzonderlijk van elkaar gedragsaspecten met betrekking tot inhibitie geobserveerd en gescoord op een 5-punts Likertschaal van 'nooit' tot 'vaak'. Dit is zowel bij de voor- als nameting gedaan.

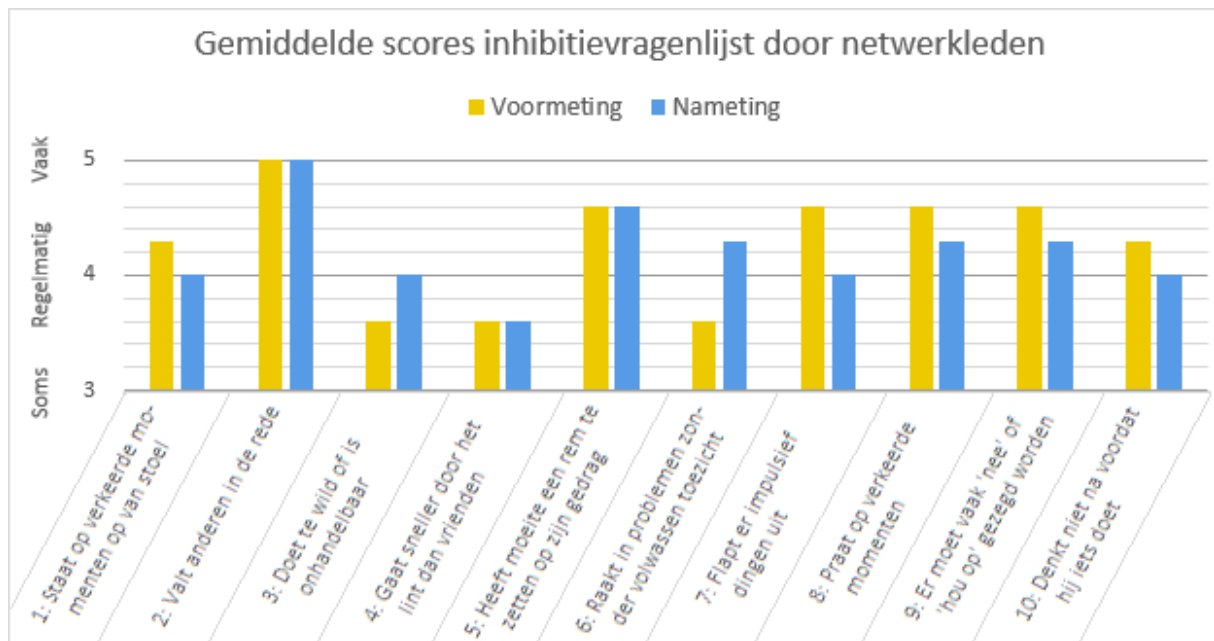
De ruwe scores van de ingevulde vragenlijsten door de netwerkleden zijn weergegeven in Figuur 2 en 3. Van de scores van alle netwerkleden op ieder item zijn vervolgens gemiddeldes genomen per meting, deze zijn weergegeven in Figuur 4. De totale aantallen van deze ruwe scores per meting zijn weergegeven in Figuur 5.

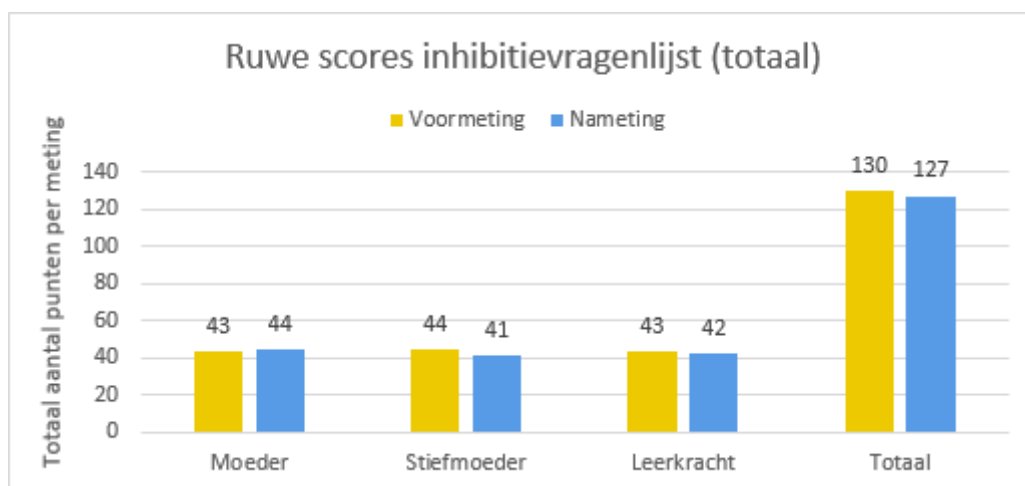
Figuur 2. Ruwe scores inhibitievragenlijst netwerkleden (voormeting)

Figuur 3. Ruwe scores inhibitievragenlijst netwerkleden (nameting)

Figuur 4. Gemiddelden van ruwe scores inhibitievragenlijst per item

Figuur 5. Totaalaantallen ruwe scores inhibitievragenlijst door netwerkleden

In bovenstaande ruwe scores is te zien dat de resultaten van de voor- en nameting vrij dicht bij elkaar liggen. Zoals te zien in *Figuur 4* hebben de netwerkleden op sommige items bij de nameting lager gescoord (het gedrag is minder vaak voorgekomen dan daarvoor), maar op andere items is het gedrag juist vaker geobserveerd dan voorafgaand aan de interventie.

Wanneer naar het totale aantal gescoorde punten gekeken wordt (*Figuur 5*) is opvallend dat moeder, in tegenstelling tot stiefmoeder en leerkracht, het inhibitiegedrag van Niels na de interventieperiode met 1 punt slechter heeft beoordeeld.

Om significantie van deze resultaten te analyseren is gebruik gemaakt van de N=1-tool (Stenden Hogeschool, SWAT, 2017), hiervoor zijn de scores eerst gespiegeld.

Bij analyse van de vragenlijsten bleek dat er zowel bij de voor- als nameting sprake was van een goede onderlinge overeenstemming in de antwoorden van de netwerkleden. De GLI van de voormeting was 0,83 en de GLI van de nameting was 0,85. De observaties van de netwerkleden komen dus voldoende met elkaar overeen om een betrouwbare NAP- en Cohen's *d*-analyse uit te voeren ($GLI = >0,70$).

Wanneer er naar het totaalplaatje gekeken wordt, dus een analyse van alle 10 items, is er sprake van een NAP-score van 0,55 ($NAP = 0,55$) met een Cohen's *d* van 0,15 ($d = 0,15$). Dit houdt in dat er door de netwerkleden een zeer kleine verbetering is waargenomen in het inhibitiegedrag van Niels, die niet significant te noemen is ($NAP = <0,65$).

Wanneer ieder item individueel geanalyseerd wordt kan er meer nuance in de resultaten aangebracht worden; zie Tabel 3.

Tabel 3

Door netwerkleden waargenomen verschil in inhibitiegedrag naar aanleiding van interventieperiode

		NAP-score	Cohen's <i>d</i>
1	Staat op verkeerde momenten op van zijn stoel	0,67 Significante verbetering	0,82 Grote verbetering
2	Valt anderen in de rede	0,50 Geen verschil	0,00 Geen verschil
3	Doet te wild of is onhandelbaar	0,33 Significante verslechtering	-0,82 Grote verslechtering
4	Gaat sneller door het lint dan vrienden	0,50 Geen verschil	0,00 Geen verschil
5	Heeft moeite een rem te zetten op zijn gedrag	0,50 Geen verschil	0,00 Geen verschil
6	Raakt in de problemen als er geen volwassene is die hem in de gaten houdt	0,28 Significante verslechtering	-0,73 Matige verslechtering
7	Flapt er impulsief dingen uit	0,72 Significante verbetering	0,82 Grote verbetering
8	Praat op verkeerde momenten	0,67 Significante verbetering	0,58 Matige verbetering
9	Er moet vaak 'nee' of 'hou daarmee op' tegen hem gezegd worden	0,67 Significante verbetering	0,58 Matige verbetering
10	Denkt niet na voordat hij iets doet	0,61 Insignificante verbetering	0,41 Kleine verbetering
TOTAAL		0,55 Insignificante verbetering	0,15 Zeer kleine verbetering

De netwerkleden hebben in hun observaties een grote verbetering waargenomen bij Niels op het gebied van 'op verkeerde momenten van stoel opstaan' en 'er impulsief dingen uit flappen' ($d = 0,82$). Een matige, maar nog steeds significante, verbetering is waargenomen op het gebied van 'praten op verkeerde momenten' en 'er moet vaak nee/hou op tegen hem gezegd worden' ($d = 0,58$). Een kleine en insignificante verbetering is waargenomen op het 'niet nadenken voordat hij iets doet' ($d = 0,41$).

Op de gebieden 'valt anderen in de rede', 'gaat sneller door het lint dan vrienden' en 'heeft moeite een rem op zijn gedrag te zetten' is geen enkel verschil waargenomen ($NAP = 0,50$).

Op het gebied van 'raakt in de problemen zonder volwassenen' is er een matige verslechtering geobserveerd door de netwerkleden ($d = -0,73$) en op het gebied van 'doet te wild of is onhandelbaar' is een grote verslechtering waargenomen ($d = -0,82$).

3.3. Deelvraag 3

Wat is de ervaring van de netwerkleden met betrekking tot inhibitiegedrag bij cliënt Niels voorafgaand en aansluitend aan de mandala-interventieperiode?

Om de kwantitatieve gegevens te ondersteunen zijn er ook middels een kwalitatieve methode gegevens verzameld over de ervaring van de netwerkleden (moeder, stiefmoeder en leerkracht) met betrekking tot Niels' inhibitie. Hiervoor is er met alle netwerkleden tweemaal een halfgestructureerd interview afgenomen; eenmaal ten tijde van de voormeting en eenmaal ten tijde van de nameting.

Verzamelde gegevens van de voor-interviews zijn meer gericht op de algemene ervaring van inhibitiegedrag bij Niels, en de na-interviews zijn meer gericht op waargenomen veranderingen in dit gedrag sinds de interventieperiode. Bij beide interviews is ruimte geweest voor nadere toelichting van de items die ook in de vragenlijst gebruikt zijn (zie Bijlagen B en C). Daarnaast is er ook ruimte gegeven om andere belangrijke zaken die van invloed kunnen zijn geweest op Niels en het onderzoek te bespreken.

De informatie die elk netwerklid heeft gedeeld in de interviews is per topicitem in een overzicht verwerkt, zoals te zien in Tabel E1, E2 en E3 (zie Bijlage E). De kern van elk van deze fragmenten is vervolgens open gecodeerd, axiaal gecodeerd en selectief gecodeerd. Deze coderingen zijn te zien in Tabel F1 (zie Bijlage F).

Uit de selectieve coderingen vloeit een twaalfstal terugkerende concepten vanuit de ervaring van de netwerkleden met betrekking tot inhibitiegedrag bij Niels. Deze zijn weergegeven in Tabel G1 (zie Bijlage G), op volgorde van het aantal keer dat elk concept voor komt in de selectieve codering van de interviews.

Om tot de kern van de beleving en ervaring van de netwerkleden te komen, is vanuit deze concepten is weer teruggegrepen naar de interviewgegevens. Zodoende is elk van de concepten toegelicht met context omtrent Niels' inhibitiegedrag zoals dat is ervaren door het netwerk (zie Tabel G1).

Uit de omschrijving van de ervaringen van moeder, stiefmoeder en leerkracht is te zien dat veel van de concepten raakvlakken met elkaar delen. Elke genoemde ervaring komt voort uit of heeft invloed op (een deel van) het inhibitiegedrag van Niels.

Ook de observaties vanuit de school- en thuissituatie komen op een aantal vlakken met elkaar overeen, maar verschillen op een opvallend punt ook van elkaar. Zo gaf de leerkracht aan dat Niels de afgelopen week een goede week had gehad en geheel niet dwars of moeilijk is geweest op school. Terwijl vanuit de thuissituatie een compleet tegenovergesteld geluid te horen is (ontzettend dwars en moeilijk, niet luisteren, onrustige week). Deze spanningen en onrust vanuit de thuissituatie de afgelopen week zijn op school niet zichtbaar geweest.

Naast de algemene ervaring en observaties is bij het na-interview ook gevraagd naar eventuele waargenomen verandering op het gebied van inhibitie naar aanleiding van de interventieperiode.

Moeder en stiefmoeder gaven hierbij aan dat Niels door de tumultueuze thuissituatie (spanningen en escalaties omtrent BSO en begeleider) de afgelopen tijd een stuk onrustiger en

impulsiever is geweest en dus ook veel slecht inhibitiegedrag heeft vertoond. Ze hebben hierdoor thuis niet echt iets gemerkt qua veranderingen in zijn (impuls/inhibitie)gedrag naar aanleiding van de interventiesessies. Stiefmoeder benoemt dat het een onrustige tijd is voor Niels (BSO, verlaging dosis medicatie, begeleider) en dat dat allemaal invloed heeft. Daarnaast geeft ze aan dat het allemaal een beetje een langetermijnproject is bij Niels; het kost veel tijd en duurt lang voordat hij z'n weg vindt in nieuw gedrag.

Moeder benoemde wel een kleine verbetering te hebben gezien op het gebied van 'denkt niet na voordat hij iets doet'. Dat gebeurt met regelmaat nog steeds, maar er hebben zich de laatste tijd meer situaties voorgedaan waarbij hij van tevoren al een plannetje had uitgestippeld en dus heel goed heeft nagedacht voor hij iets deed, ook al was dat dan vanuit eigenbelang.

De leerkracht geeft aan dat Niels' gedrag ten opzichte van de maand ervoor eigenlijk allemaal hetzelfde is gebleven. Hij benoemt hierbij dat het volgens hem ook wel een te korte periode is om nu te kijken of iets vooruitgang heeft geboekt, en dat je daar op langere termijn waarschijnlijk meer over zou kunnen zeggen. Hij vindt het lastig om te zeggen of er verbetering van gedrag heeft plaatsgevonden. Niels heeft op school bijvoorbeeld wel een goede week gehad, maar of dat door de interventiesessies komt weet hij niet.

4. Conclusie

Dit onderzoek is tot stand gekomen vanuit de vraag naar nieuwe werkbare methoden waarmee kinderen op de Fiduciaschool te Groningen effectief ondersteund kunnen worden in hun ontwikkeling. Hierin kunnen ook beeldende methoden een uitkomst bieden (G. Slagman, persoonlijke communicatie, 16 januari 2018). Om hierin van betekenis te kunnen zijn is getracht een antwoord te vinden op de volgende onderzoeksvraag:

In welke mate heeft het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie resultaat op het inhibitievermogen van Niels, een 9-jarige sbo-leerling met ADHD?

Door dit te onderzoeken wordt een bijdrage geleverd aan het inzichtelijk maken van welk resultaat beeldende therapie kan bieden voor sbo-leerlingen met inhibitieproblemen. Dit ondersteunt zowel de vaktherapeut op het sbo door deze een methode aan te reiken, alsmede het vakgebied zelf door onderbouwing te geven om beeldende therapie als vast aanbod in schoolorganisaties aan te bieden ter ondersteuning van de leerlingen.

Om tot een antwoord te komen op bovenstaande onderzoeksvraag zijn op verschillende manieren (zowel kwantitatief als kwalitatief) gegevens verzameld omtrent inhibitie bij de cliënt en zijn netwerk (moeder, stiefmoeder en leerkracht). Door deze methodische triangulatie-aanpak ondersteunen de onderzoeksresultaten elkaar en wordt de validiteit en betrouwbaarheid van de resultaten versterkt (Verhoeven, 2011).

Door middel van de Stroop Kleur-Woord Test (Hammes, 1971) van de MINDS (versie 1.2.7) testmodule is er gekeken naar de mate waarin naar aanleiding van de interventie resultaat waarneembaar is in de interferentiecontrole van Niels. Uit de resultaten hiervan bleek dat er een kleine, doch niet significante verbetering in de interferentiecontrole is waargenomen. Niels viel bij de voormeting reeds binnen het gemiddelde van de normgroep en viel bij de nameting nagenoeg op het gemiddelde van de normgroep. Omdat deze verschillen zo klein zijn is er een relatief grote kans dat het verschil op toeval berust (Van Groningen & De Boer, 2012).

Vanuit het na-interview met moeder (zie Tabel E1) bleek dat Niels op het tijdstip van de Stroop-nameting zijn middagdosis ADHD-medicatie (methylfenidaat) nog niet had gehad, moeder gaf aan dat het mogelijk is dat hij daardoor minder goed zijn concentratie vast kon houden. Het is aannemelijk dat dit de reden is waarom de reactietijden van Niels van zowel de neutrale conditie (*K*) als de conflictconditie (*KW*) bij de nameting trager waren dan bij de voormeting. Echter lagen de reactietijden van deze condities wel dicht bij elkaar dan voorafgaand aan de interventieperiode, wat maakt dat zijn interferentieratio iets is verbeterd ten opzichte van de voormeting. Hoe kleiner het verschil tussen beide condities, hoe minder interferentiegevoelig de cliënt is en dus hoe beter diens inhibitie (Van der Molen, 2002).

Er is dus een zeer kleine verbetering in Niels' interferentiecontrole waargenomen, maar er kan niet met zekerheid gezegd worden dat dit beïnvloed is door de interventiesessies.

Wel is duidelijk dat Niels ondanks zijn inhibitieproblemen in gedrag geen slechte interferentiecontrole heeft op de Stroop-taak ten opzichte van leeftijdsgenoten.

Door middel van ingevulde Likertschaal-vragenlijsten (in essentie de inhibitieschaal van de BRIEF; Huizinga & Smidts, 2012) en daaraan sluitende interviews met de netwerkleden is inzicht verkregen in hoeverre er vanuit het systeem resultaat waargenomen is in het inhibitievermogen van Niels (Spreeen, 2015).

Belangrijk hierbij is aanvullende informatie vanuit de na-interviews met moeder en stiefmoeder (zie Tabel E1 en E2). Hieruit bleek dat er in de week voorafgaand aan de nametingen nogal wat onrust en tumult speelde in de thuissituatie wat heeft geleid tot escalaties in Niels' gedrag. Volgens moeder en stiefmoeder had dit veel invloed op o.a. de impulsbeheersing van Niels. Een tekortschietende impulsregulatie is te verklaren door een verstoorde inhibitie van gedrag (Eussen, 2005; Oosterlaan & Sergeant, 1998; Barkley, 1997). Aangezien er in de vragenlijst specifiek om geobserveerd gedrag van de afgelopen week wordt gevraagd, zijn de resultaten van de vragenlijsten van moeder en stiefmoeder hierdoor beïnvloed en is er thuis weinig tot geen verandering waargenomen in zijn inhibitievermogen.

Toch blijkt uit de uitkomsten van de vragenlijsten op een aantal items wel een significante verbetering plaats te hebben gevonden. Stiefmoeder gaf bijvoorbeeld bij het na-interview aan dat het op dat moment wel mee viel hoe vaak Niels er nog wel eens impulsief dingen uitflapt (zie Tabel E2). Uit analyse van de individuele items van de vragenlijst bleek dat er op dat punt een significante en grote verbetering is waargenomen (zie Tabel 3). Hierin ondersteunen de verschillende onderzoeksresultaten elkaar dus.

Ook de items waarop significante verslechtering is waargenomen ('Doet te wild of is onhandelbaar' en 'Raakt in de problemen zonder volwassen toezicht') worden direct ondersteund door additionele informatie vanuit de na-interviews. Zowel moeder als stiefmoeder hebben bij deze items benoemd dat gedrag op dit gebied de afgelopen week is verslechterd door de onrust en tumult in huis (zie Tabel E1 en E2). Dit verklaart eveneens waarom op sommige items geen verschil is waargenomen.

Alle netwerkleden hebben gedurende de interviews aangegeven dat Niels' gedrag enorm veranderlijk is, en dat er vaak geen pijn te trekken is op hoe hij op situaties reageert (zie Bijlagen E en G), wat ook de wisselende resultaten in de vragenlijstitems verklaart. In de totale uitkomsten van de vragenlijsten is uiteindelijk wel een zeer kleine maar insignificante verbetering waargenomen. Maar door de invloed die de onrustige thuissituatie had op Niels' inhibitiegedrag, is niet te zeggen of het aan de interventie lag (die misschien sowieso geen resultaat zou hebben gehad), of dat eventueel resultaat die specifieke week teniet gedaan is doordat zijn (inhibitie)gedrag die week wegens andere zaken escaleerde. De leerkracht gaf in het na-interview ook aan dat de huidige interventieperiode mogelijk te kort is om überhaupt verandering waar te kunnen nemen (zie Tabel E3).

Er is dus met betrekking tot de tweede deelvraag door het systeem weinig tot geen verbetering waargenomen in het inhibitiegedrag van Niels. Maar door de gehouden interviews voor de derde deelvraag en de samenhang van items tussen deze vragen kan hier door netwerkleden wel gelijk een logische verklaring voor worden gegeven. Mogelijk dus dat eventuele positieve invloed van de interventie op Niels' inhibitiegedrag is overschaduwed door de negatieve invloed van de thuissituatie destijds.

De interviews zelf zijn bij de netwerkleden afgenomen om te onderzoeken wat hun ervaring is met betrekking tot Niels' inhibitiegedrag voorafgaand en aansluitend aan de mandala-interventieperiode.

Door middel van codering van de interviews zijn een aantal belangrijke concepten (met betrekking tot hun ervaring van Niels' inhibitiegedrag) in kaart gebracht die vaak bij alle netwerkleden meermaals terugkeerden in de selectieve coderingen van de verschillende topicitems (Verhoeven, 2011; Baarda et al., 2012). Door deze gevonden kernconcepten weer terug te koppelen aan de gedeelde ervaringen uit de interviews is een helder overzicht tot stand gekomen van hoe de netwerkleden Niels' inhibitiegedrag ervaren en wat hierop van invloed is vanuit hun ervaring. In Tabel G1 (zie Bijlage G) is dus eigenlijk voor het grootste deel het antwoord op deelvraag 3 weergegeven.

De ervaring van de netwerkleden met betrekking tot Niels' inhibitiegedrag aansluitend aan de interventieperiode hangt ook direct samen met de resultaten van de ingevulde vragenlijsten en de verbale toelichting die hieraan gegeven is. Antwoorden die gegeven zijn tijdens de interviews ondersteunen de overige onderzoeksresultaten.

Door omstandigheden is Niels' inhibitiegedrag na de interventie in ieder geval in de thuissituatie heftiger ervaren dan daarvoor. Opvallend hierbij is wel dat de leerkracht juist aangaf dat Niels die week een goede week had waarin hij niet dwars of moeilijk deed (zie Tabel E3). Dus ondanks dat de leerkracht ook weinig verandering heeft ervaren met betrekking tot inhibitiegedrag van Niels, heeft de onrustige thuissituatie geen invloed gehad op de klassituatie. Mogelijk dat dus ook zonder de negatieve invloeden van onvoorziene omstandigheden alsnog geen resultaat waarneembaar zou zijn geweest naar aanleiding van de interventieperiode. De leerkracht gaf zoals eerder gezegd wel aan dat het mogelijk om een te kort tijdsbestek ging om überhaupt verandering waar te kunnen nemen.

Door bovenstaande conclusies en de gehele samenloop van omstandigheden, is het lastig om te zeggen in welke mate het werken met mandala's als vaktherapeutische interventie resultaat heeft gehad op het inhibitievermogen van Niels.

Uiteindelijk is er door alle netwerkleden weinig tot geen verbetering waargenomen, evenals in de interferentiescores van Niels op de Stroop-test. Maar er zijn vooral ten tijde van de nameting meerdere externe zaken van invloed geweest op Niels' impulsbeheersing dat er ook niet met zekerheid kan worden gezegd dat de interventie zonder deze externe invloeden eveneens geen significant resultaat zou hebben aangetoond.

Er is wat dat betreft niet voldoende onderzoeksmateriaal opgedaan om de hypothese te kunnen aannemen noch verwerpen. Er zijn kleine insignificante verbeteringen in Niels' inhibitiegedrag waargenomen middels de Stroop-test en de vragenlijsten. Uit de interviews bleek dat er in de week van de nameting veel speelde in de thuissituatie wat van invloed is geweest op zijn impulsbeheersing en dus ook op de uitkomsten van het onderzoek. Er is dus niet te bevestigen noch te ontkrachten dat de mandala-interventies positief van invloed zijn geweest op het inhibitievermogen.

Om er alsnog achter te komen of het maken van mandala's als beeldend therapeutische interventie daadwerkelijk ondersteuning kan bieden aan kinderen met ADHD ter bevordering van hun inhibitie, is meer en langduriger onderzoek vereist.

4.1. Discussie

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een methodische triangulatie-aanpak; er zijn kwalitatieve en kwantitatieve dataverzamelingsmethoden gecombineerd (mixed-methods) om de validiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten te versterken (Verhoeven, 2011).

Bij de cliënt is de Stroop Kleur-Woord Test afgenomen (Hammes, 1971). Volgens Egberink, Vermeulen & Firma (2009) scoort de SKWT goed op betrouwbaarheid, voldoende op begripsvaliditeit en onvoldoende op criteriumvaliditeit.

Bij de netwerkleden (moeder, stiefmoeder, leerkracht) is de inhibitievragenlijst afgenomen (zie Bijlage B). De items van deze vragenlijst zijn onveranderd overgenomen van de inhibitieschaal van de BRIEF-vragenlijst om de interne consistentie te waarborgen (Huizinga & Smidts, 2012). De betrouwbaarheid hiervan is aan de hand van Cronbach's alfa als goed beoordeeld. Zowel de test-hertestbetrouwbaarheid, constructvaliditeit als de convergente/divergente validiteit van de BRIEF zijn 'goed' tot 'zeer goed' beoordeeld (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.).

Daarnaast zijn bij de drie netwerkleden halfgestructureerde interviews afgenomen. Omdat het hier om een systemische N=1 studie gaat is de externe validiteit laag; uitkomsten en conclusies zijn niet te generaliseren naar andere situaties of groepen en dit is dan ook niet de bedoeling. De ecologische validiteit is echter hoog; moeder en stiefmoeder zijn beide keren in hun eigen huiskamer geïnterviewd, en leerkracht is beide keren in zijn eigen lokaal geïnterviewd.

Op basis hiervan kan gesteld worden dat de gegevens die middels deze meetinstrumenten en methodes verzameld zijn als valide kunnen worden beschouwd.

Echter zijn er wel verschillende factoren van invloed geweest op de onderzoeksresultaten. Ten tijde van de nameting is er onrust ontstaan in de thuissituatie van de cliënt wat heeft geresulteerd in heftige escalaties. Dit heeft invloed gehad op zijn inhibitiegedrag, en dus ook sterk de uitkomsten van de nametingen (die juist dit inhibitiegedrag bevragen) beïnvloedt. Hierdoor zijn uit de nametingen geen duidelijke conclusies te trekken in hoeverre het maken van mandala's als beeldend therapeutische interventie een rol heeft gespeeld in het inhibitievermogen van Niels.

Stiefmoeder heeft benoemd dat nieuw gedrag aanleren voor Niels een langetermijnproject is dat veel tijd kost en lang duurt (zie Tabel E2). Mogelijk was het daardoor bij voorbaat al lastig om middels een kortdurende interventieperiode veranderingen in inhibitiegedrag te willen bewerkstelligen. Ook de leerkracht gaf aan dat de interventieperiode hem te kort leek om überhaupt te kunnen zien of ergens vooruitgang in is geboekt, en vond het daardoor lastig om te zeggen of de interventies op Niels' gedrag van invloed waren (zie Tabel E3).

Met betrekking tot relevantie voor de beroepspraktijk zijn de uitkomsten van dit onderzoek onvoldoende bruikbaar.

Vanuit literatuuronderzoek zijn er aanwijzingen gevonden dat het maken van mandala's een positief resultaat kan hebben op het inhibitievermogen van kinderen met ADHD

(Beaucaire, 2012; Henderson, Rosen & Mascaró, 2007; Smitheman-Brown & Church, 1996; Gerteisen, 2008). Maar uit dit praktijkonderzoek zijn wegens onvoorziene invloeden en externe factoren dergelijke conclusies niet te trekken.

De invloed van externe factoren is sterker geweest dan eventuele invloed van interventiesessies, waardoor er onvoldoende resultaat van de interventie is waargenomen en hier geen overtuigende uitspraken over gedaan kunnen worden.

Dit maakt dus dat noch te zeggen valt dat deze interventie niet werkt, noch dat deze wél werkt. Om hier zinvolle uitspraken over te kunnen doen is meer (en waarschijnlijk ook langduriger) onderzoek vereist.

4.2. Aanbevelingen

Eerdergenoemde studies bieden perspectief met betrekking tot mogelijke resultaten die het maken van mandala's kan leveren op inhibitieproblematiek van kinderen met ADHD. Het is dus zeker de moeite waard om dit gebied verder te exploreren.

Meer onderzoek op dit maakt uiteindelijk dat onderzoeken gestapeld kunnen worden en zodoende betere generalisatie mogelijk wordt. In dat geval wordt de theoretische basis voor deze interventie representatiever voor de gehele doelgroep en kan deze interventie daardoor evidence-based ingezet worden.

Belangrijk is dat voorafgaand aan het onderzoek al zo veel mogelijk rekening gehouden wordt met mogelijke externe factoren die het gemeten gedrag kunnen beïnvloeden, en daarmee de onderzoeksresultaten kunnen verstoren. Het is aan te raden om de kans op dergelijke stoorfactoren bij voorbaat al zo veel en goed mogelijk te minimaliseren. Op deze manier wordt het aannemelijker dat waargenomen resultaten n.a.v. de interventieperiode ook door de interventie zijn gekomen en niet zijn beïnvloed door externe factoren.

Het kan ook interessant zijn om verschillen in resultaten tussen kortdurende en langdurende interventieperiodes te onderzoeken, om zo te proberen vast te stellen hoe veel sessies er minimaal nodig zijn om verandering in gedrag waar te kunnen nemen.

Met betrekking tot mandala's is het wenselijk dat er meer onderzoek gedaan wordt naar beeldende materialen en diens werkzame elementen voor kinderen met ADHD. De ingezette mandala-werkvormen kunnen daar dan op aangepast worden zodat de interventie nog specifiek onderbouwd raakt.

Literatuur

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5e editie). Arlington: American Psychiatric Publishing.
- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., Goede, M. de, Peters, V. & Velden, T. van der. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (3^e druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Barkley, R. A. (1997). Behavioral inhibition, sustained attention, and executive functions: constructing a unifying theory of ADHD. *Psychological bulletin*, 121(1), 65.
- Beaucaire, M. (2012). *The art of mandala meditation*. Avon, M A: Adams Media.
- Brand, N. (2017). Handleiding MINDS. Geldermalsen, Bureau Mindware.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (second edition). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- DeLue, C. H. (1999). Physiological effects of creating mandalas. In C.A. Malchiodi (Red.), *Medical art therapy with children*. Londen & Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.
- Egberink, I.J.L., Vermeulen, C.S.M. & Firma, R.M. (2009). *COTAN Documentatie*. Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Eussen, M.L.J.M. (2005). Veranderen door het aanleren van nieuwe cognities (met ADHD als voorbeeld). In F. Verheij (Red.), *Integratieve kinder- en jeugdpsychotherapie* (pp. 491). Assen, Koninklijke Van Gorcum BV.
- Gerteisen, J. (2008). Monsters, monkeys & mandalas: Art therapy with children experiencing the effects of trauma and fetal alcohol spectrum disorder (FASD). *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 25(2), 90-93.
- Gower, J. C., & Legendre, P. (1986). Metric and Euclidian Properties of Dissimilarity Coefficients. *Journal of Classification*, 3(1), 5-48.
- Gower, J. C. (1971). A General Coefficient of Similarity and Some of Its Properties. *Biometrics*, 27(4), 857-871.
- Green, E. J., Drewes, A. A., & Kominski, J. M. (2013). Use of mandalas in Jungian play therapy with adolescents diagnosed with ADHD. *International Journal of Play Therapy*, 22(3), 159-172.
- Groningen, B. van & Boer, C. de. (2012). *Beschrijvende statistiek: Het berekenen en interpreteren van tabellen en statistieken* (3^e druk). Amsterdam: Boom Lemma.
- Hammes, J.G.W. (1971). *De Stroop Kleur-Woord Test*. Handleiding. Lisse: Swets and Zeitlinger.
- Henderson, P., Rosen, D., & Mascaro, N. (2007). Empirical study on the healing nature of mandalas. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 1(3), 148-154.
- Hinz, L.D. (2009). *Expressive Therapies Continuum: A framework for using art in therapy*. New York, NY: Routledge.

- Huizinga, M. & Smidts, D. (2012). *BRIEF Vragenlijst executieve functies voor 5- tot 18-jarigen*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Incardona, L. C. (2009). *Squaring of the Circle in the Mandala: A Universal Principle from History to Psychotherapy* [Masterthesis]. Saint Mary-of-the-Woods College Graduate Program in Art Therapy, Indiana.
- Kitchener, K.S., Lynch, C.L., Fischer, K.W. & Wood, P.K. (1993). Developmental range of reflective judgement: The effect of contextual support and practice on a developmental stage. *Developmental psychology*, 29(5), 893.
- Klingberg, T. (2010). Training and plasticity of working memory. *Trends in cognitive sciences*, 14(7), 317-324.
- Lansbergen, M.M., & Kenemans, J.L. (2007). Stroop Interference and Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Review and Meta-Analysis. *Neuropsychology*, 21(2), 251- 262.
- MINDS (Versie 1.2.7) [Softwareprogramma]. Universiteit Utrecht, FSW.
- Molder, J. te (2015). *Het acute effect van fysieke inspanning op selectieve aandacht bij kinderen tijdens de Stroop test* (Scriptie). Nijmegen: Hogeschool Arnhem en Nijmegen.
- Molen, M.W. van der. (2002). Cognitieve Veroudering. In J.J.F. Schroots (Red.), *Handboek Psychologie van de Volwassen Ontwikkeling & Veroudering* (pp. 172). Assen: Koninklijke Van Gorcum
- Mourik, R, van, Oosterlaan, J. & Sergeant, J.A. (2005). The Stroop revisited: a meta-analysis of interference control in AD/HD. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(2), 150-165.
- Nederlands Jeugdinstituut (z.d.). *BRIEF Executieve Functies Gedragsvragenlijst* (instrumentbeschrijving). Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut
- Oosterlaan, J., & Sergeant, J. A. (1998). Response inhibition and response re-engagement in attention-deficit/hyperactivity disorder, disruptive, anxious and normal children. *Behavioural brain research*, 94(1), 33-43.
- Parker, R. I., & Vannest, K. (2009). An Improved Effect Size for Single-Case Research: Nonoverlap of All Pairs. *Behavior Therapy*, 40, 357-367. DOI: 10.1016/j.beth.2008.10.006
- Postma-van Sloten, C., Bootsma, M., & Spreen, M. (2013). Klinkende klanken. Een voorbeeld van een systemisch N=1 onderzoek naar behandelresultaten van muziektherapie. *Tijdschrift voor Vaktherapie*, 9(3), 11-18.
- Prins, P., Oord, S. van der. (2008). Stoornissen in de aandacht en impulsregulatie. In P. Prins & C. Braet (Reds.), *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (pp. 339). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Rapport, M. D., Orban, S. A., Kofler, M. J., & Friedman, L. M. (2013). Do programs

- designed to train working memory, other executive functions, and attention benefit children with ADHD? A meta-analytic review of cognitive, academic, and behavioral outcomes. *Clinical psychology review*, 33(8), 1237-1252.
- Rijnders, P., Jong, T. de, Pieters-Korteweg, Erry. (1999). *Kortdurend behandelen in de GGZ: een inleiding*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Rijnders, P., Tiemens, B., Van Straten, A., & Hutschemaekers, G. (2002). Factoren die de duur van een psychotherapeutische behandeling beïnvloeden. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 28(1), 1-9.
- Sawilowsky, S (2009). New effect size rules of thumb. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 8(2), 467-474
- Sin, J. (2017). *Mindfulness-based art therapy in working with school-aged children with ADHD in emotional regulation* (Masterthesis). Concordia University Montreal Department of Creative Arts Therapies, Quebec.
- Sisco, S.M., Slonena, E., Okun, M.S., Bowers, D., & Price, C.C. (2016). Parkinson's disease and the Stroop color word test: processing speed and interference algorithms. *The Clinical Neuropsychologist*, 30(7), 1104-1117.
- Smidts, D. & Huizinga, M. (2009). *BRIEF Executieve Functies Gedragsvragenlijst: Handleiding*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Smidts, D. & Huizinga, M. (2011). *Gedrag in uitvoering: Over executieve functies bij kinderen en pubers*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds
- Smitheman-Brown, V. & Church, R. (1996). Mandala drawing: Facilitating creative growth in children with ADD or ADHD. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 13(4), 252-262.
- Schuringa, E., Heininga, V & Spreen, S. (2011). De N=1 statistiek achter het patiënt volg systeem in het FPC Dr. S. van Mesdag. *GGzet Wetenschappelijk*, 15(2), 70-77.
- Sportel-de Boer, L.R. (2015). *Rapportage psychologisch onderzoek* (intake Fiduciaschool). Groningen: Fiduciaschool.
- Spreen, M. (2015). De Systemische N=1: Verkenningen in de praktijk (interne publicatie). Lectoraat Social Work & Arts Therapies, Stenden Hogeschool.
- Stenden Hogeschool, School Social Work & Art Therapies. (2017). *Handleiding N=1-Tool voor Systemisch N=1*. Geraadpleegd op 29 maart 2018.
- Verhoeven, N. (2011). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. (4^e druk). Den Haag: Boom Lemma.

Bijlagen

Bijlage A: Toelichting interventie

De vaktherapeutische interventie die ingezet zal worden om invloed uit te oefenen op de inhibitie van de cliënt, is het maken van mandala's. Mandala is Sanskriet voor 'cirkel', en is een term uit het Tibetaans boeddhisme. De boeddhistische monniken maakten in een meditatieve setting zelf secuur en geduldig mandala's van bijvoorbeeld gekleurd zand. Het bestaat uit een ronde vorm waarbinnen allerlei symbolen of vormen getekend kunnen worden, waarbij alles herleid wordt naar het middelpunt. Tijdens de meditatie wordt de mandala ook gebruikt om de aandacht op te richten; de aandacht wordt door de symmetrische geometrische vorm automatisch op het midden gericht (Incardona, 2009).

In therapie werden mandala's voor het eerst gebruikt door Carl Jung. Deze ondervond dat het tekenen van mandala's een kalmerend effect op patiënten had terwijl het tegelijkertijd psychische integratie faciliteerde. Het wordt therapeutisch wel eens ingezet bij mensen die klachten ervaren van PTSS, depressie en angst (Henderson, Rosen & Mascaro, 2007).

Het blijkt echter ook bruikbaar bij klachten van ADHD. Er zijn onderzoeken gedaan die ondervonden dat het maken of kleuren van mandala's de hersens in een meditatieve staat brengt – meetbaar door alfa golven in het brein – gekarakteriseerd door een gevoel van kalmte en ontspanning (Beaucaire, 2013; Green, Drewes & Kominski 2013). Een fysiologisch onderzoek van DeLue (1999) ondersteunt dit, doordat ze ten opzichte van controlegroepen een significante vermindering van autonome arousal (rustigere hartslag) waarnam bij kinderen die mandala's creëerden. Green, Drewes en Kominski (2013) gaven daarnaast ook aan dat het creëren van mandala's een cognitief en intentioneel proces is dat zelfregulatie en aandacht voor het hier en nu stimuleert. En Smitheman-Brown en Church (1996) ondervonden dat het werken met mandala's het concentratievermogen verhoogde en impulsief gedrag verlaagde bij kinderen van 10-13 jaar gediagnosticeerd met ADD of ADHD, waardoor ze beter werden in keuzes maken en taken afmaken. Dit laatste onderschrijft Gerteisen (2008) in haar onderzoek. Zij benoemde dat het werken met mandala's een gunstige interventie was en dat de kinderen waar ze mee werkte zich beter konden concentreren op de taak en afleidingen konden onderdrukken.

Het maken van mandala's (zowel op het platte vlak als 3D) wordt al langere tijd als werkvorm ingezet in beeldende therapie. Zoals hierboven beschreven zijn er middels wetenschappelijk onderzoek ook aanwijzingen gevonden voor het effect hiervan op zelfregulatie, concentratie, aandacht en impulscontrole (kortom: inhibitie). Dit onderzoek tracht te ondervinden of het inhibitievermogen van cliënt Niels verbetert door het maken van mandala's in beeldende therapie.

In het onderzoek wordt gewerkt met verschillende manieren om een mandala te maken, elk met verschillende materialen. Het werken met een breed scala aan materialen stimuleert de cliënt op sensorisch vlak; dit stelt de cliënt in staat om zijn geest te ontspannen en gefocust te blijven op de lichamelijke sensaties die hij ervaart tijdens het werken met het materiaal (Hinz, 2009; Sin, 2017).

Sin (2017) stelt dat het voor kinderen met ADHD belangrijk is dat er in elke sessie structuur geboden wordt, door middel van voorspelbaarheid en consistentie, omdat dit het kind kan helpen om zich beter te kunnen focussen in hun therapeutisch proces. Om deze reden wordt het gehele verloop van de interventieperiode van tevoren met de cliënt besproken. Door middel van plaatjes zal de cliënt kunnen zien uit welke activiteit elke sessie bestaat. Elke mandala-activiteit wordt ook aan het kind gepresenteerd door middel van plaatjes die verwerkt zijn in een visueel stappenplan. Op deze manier kan de cliënt altijd het inzicht bewaren in wat hij gaat doen tijdens de sessie en wat hij de volgende sessies gaat doen. De cliënt wordt hierin ook ondersteund door de therapeut, zowel binnen als buiten het medium.

Rapport, Orban, Kofler en Friedman (2013) trokken in hun meta-analyse de conclusie dat verbetering van executieve functies (waaronder inhibitie) bij kinderen met ADHD bereikt kan worden door bij behandeling of training veel herhaling en oefening in te zetten. Hierdoor is de kans groter dat de verbetering ook doortrekt naar andere taken, activiteiten en vaardigheden die betrekking hebben op dezelfde neurale netwerken in het brein (Klingberg, 2010). In het onderzoek van Klingberg (2010) werd verbetering in inhibitie bij kinderen met ADHD waargenomen in verbeterde reactietijden op de Stroop Kleur-Woord Test (Hammes, 1971).

Concluderend; door het werken met mandala's elke sessie consequent en duidelijk te herhalen en te oefenen, en door dit tweemaal per week in te zetten om het proces actief te houden, versterkt de kans dat eventuele verbetering van inhibitie in het beeldend werken ook doortrekt naar gedrag buiten de therapieruimte.

Een kortdurende intensieve interventieperiode (8 sessies in 4 weken) biedt ook een praktisch voordeel voor de beroepspraktijk. Vanuit de geestelijke gezondheidszorg is steeds meer vraag naar kortdurende en effectieve behandelmethoden; die verzekeraars zo min mogelijk tijd en geld kosten. Daarnaast kan een kortdurende behandeling van praktisch belang zijn voor de hulpverleners, die vaak te kampen hebben met een drukke caseload (veel mensen die geholpen moeten worden). Met een kortdurende doelgerichte behandeling is de cliënt snel geholpen en blijft er ruimte voor andere cliënten en werkzaamheden. Hierbij is 'volle genezing' niet het doel van de behandeling, maar wel het verkrijgen van verbeterde controle over de klacht (Rijnders, de Jong & Pieters-Korteweg, 1999). Volgens Rijnders, Tiemens, Van Straten en Hutschemaekers (2002) maakt een gestructureerde behandelmethode tezamen met een steunend leefmilieu van de cliënt dat er over het algemeen minder sessies nodig zijn om de therapie af te sluiten dan wanneer hier geen sprake van is. Kortdurende therapie omvat volgens hen maximaal 9 sessies, in het geval van dit onderzoek zijn dit er 8.

Mandala's maken bij juf Suzanne

Sessie 1 – Natuurlijke mandala

Sessie 2 – Kantafdruk mandala

Sessie 3 – Vliegerpapier mandala

Sessie 4 – Krijt & kras mandala

Sessie 5 – Draadjes mandala

Sessie 6 – Propjesmozaïek mandala

Sessie 7 – Aquarel mandala

Sessie 8 – Slijm mandala

NATUURLIJKE MANDALA

- Stap 1: Ga naar buiten en verzamel materiaal voor je mandala.
Denk aan takjes, blaadjes, dennenappels, bloemen, steentjes, etc.
- Stap 2: Kies een voorwerp (bijvoorbeeld het grootste of mooiste) om in het midden te leggen.
- Stap 3: Kies een ander voorwerp (waar je meerdere van hebt) en leg deze er in een cirkel omheen.
- Stap 4: Doe dit nog een aantal keren met andere voorwerpen, door er steeds een ring omheen te leggen, net zo lang tot jij vindt dat hij klaar is.
- Stap 5: Neem een foto van je mandala, om hem te kunnen bewaren!

KANT AFDRUK MANDALA

Stap 1: Kies van een stuk kant 5 vormpjes uit die je leuk vindt (klein en groot) en knip ze uit.

Stap 2: Kies 5 kleuren uit die je wil gebruiken. Doe een klein beetje van elke kleur op een apart bordje, en meng er wat water doorheen zodat het iets dunner wordt.

Stap 3: Kies een vorm die je als middelpunt wil gebruiken. Doop deze in de verf, dep hem iets af op een doekje en druk hem dan op het papier.

Stap 4: Doe hetzelfde met de andere vormen. Kies eerst een klein vormpje en druk die er in een cirkel omheen. Daarna met een grotere vorm hetzelfde. Net zo lang totdat jij vindt dat hij klaar is.

Stap 5: Trek met een zwarte pen of stift de randjes van de vormen over. Je mag ook extra versieringen tekenen. Begin bij het middelpunt, werk naar de randen toe, en maak zo de mandala af.

VLIEGERPAPIER MANDALA

Stap 1: Plak doorzichtig vliegerpapier in een lege cirkelvorm en knip de restjes af.

Stap 2: Knip verschillende kleuren vliegerpapier uit in vormpjes die je leuk vindt.

Stap 3: Beschilder het doorzichtige vliegerpapier met een laagje witte lijm, en plak hier de vormpjes op (begin in het midden van de cirkel).

Stap 4: Herhaal stap 3 net zo lang totdat je tevreden bent met de vormen.

Stap 5: Als je wil kun je er nog veertjes, glitters, oogjes of touwtjes bij plakken

Stap 6: Maak een gaatje bovenin de cirkel en hang hem op!

KRIJT & KRAS MANDALA

Stap 1: Teken een cirkel en kleur deze in met vetkrijt in verschillende kleuren

Stap 2: Schilder eroverheen met zwarte verf

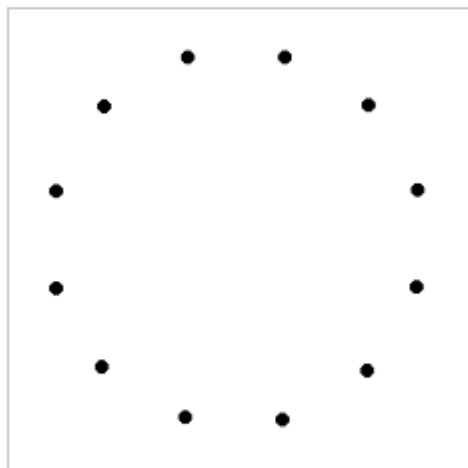

Stap 3: Kras met een kraspen of satéprikker een patroon in de cirkel

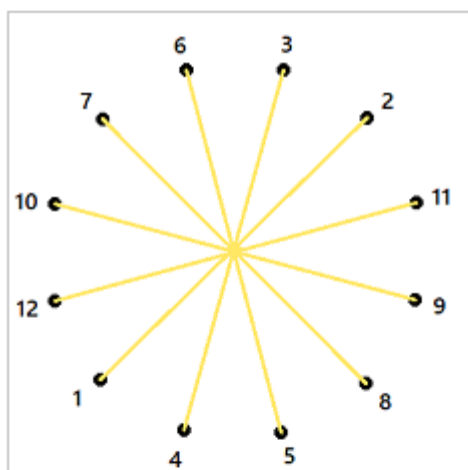
DRAADJES MANDALA

Stap 1: Timmer 12 spijkers in een cirkel in het hout

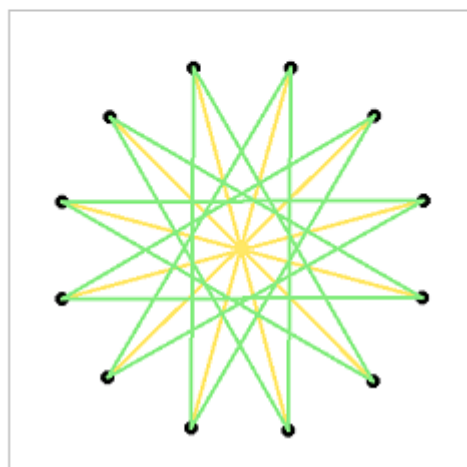
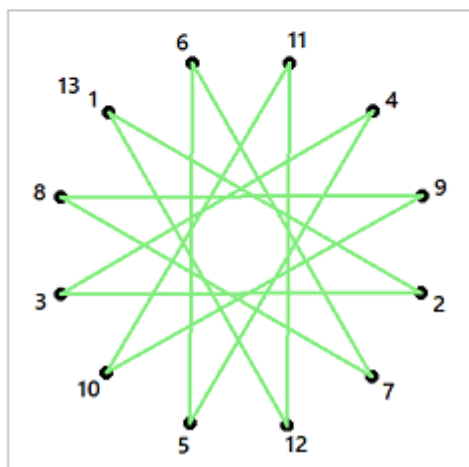
En kies 5 verschillende kleuren wol van licht naar donker

Stap 2: Knip van de lichtste kleur wol 6 stukjes af

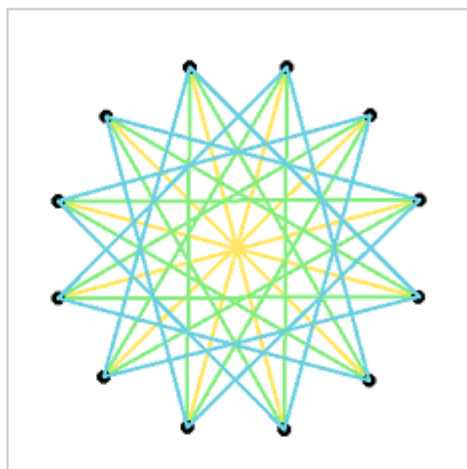
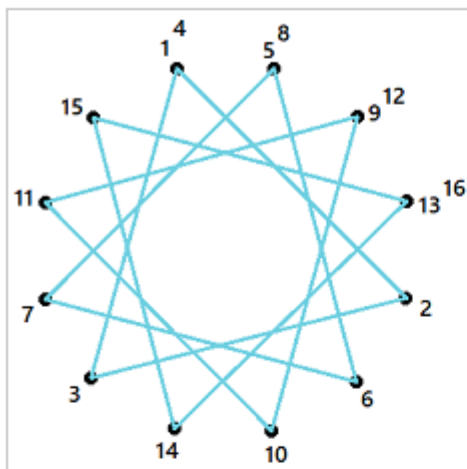

Trek deze 6 draadjes elk van punt naar punt, zoals hiernaast (van 1 naar 2, van 3 naar 4, etc.)

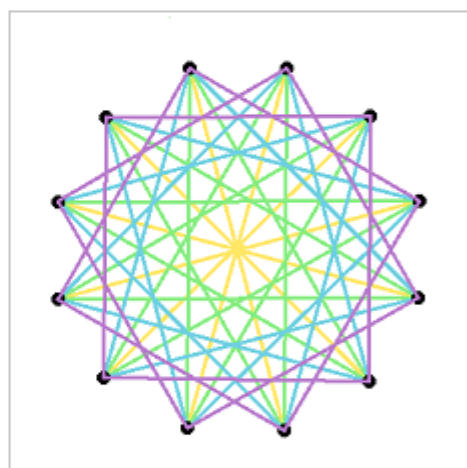
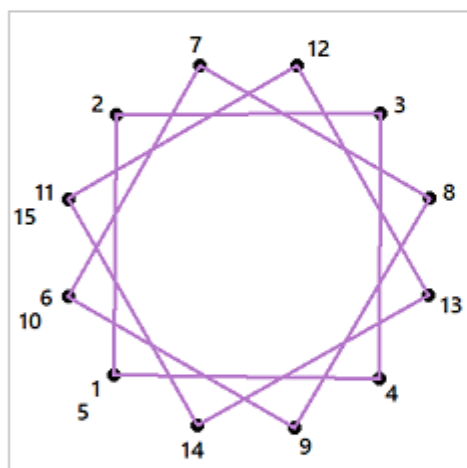
Stap 3: Knip van een andere kleur 1 lange draad af
Trek deze weer van punt naar punt (van 1 naar 2 naar 3, etc.)

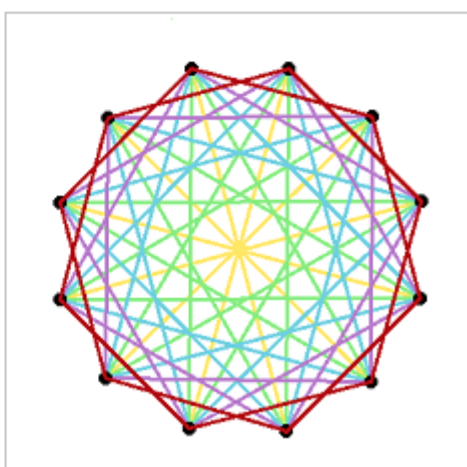
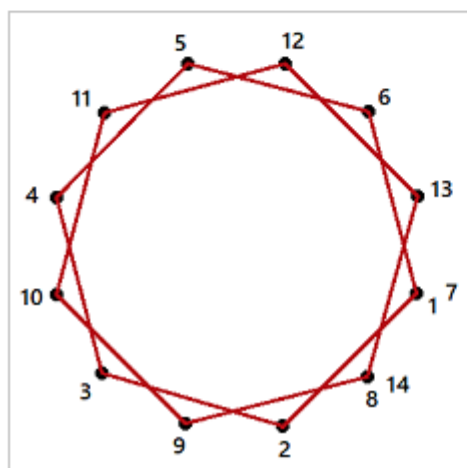
Stap 4: Knip 4 stukken wol af. Deze gaan van 1 naar 4, van 5 naar 8, van 9 naar 12 en van 13 naar 16

Stap 5: Knip 3 stukken wol af. Deze gaan van 1 naar 5, van 6 naar 10 en van 11 naar 15.

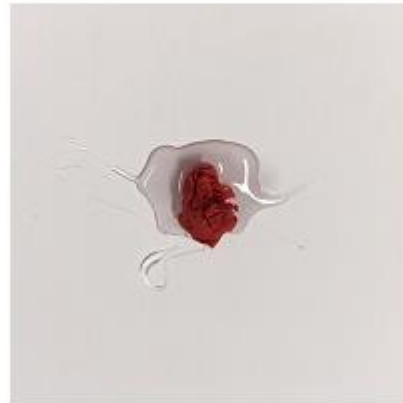
Stap 6: Knip van de donkerste kleur wol 2 stukken af. Deze gaan van 1 naar 7 en van 8 naar 14.

PROPJESMOZAÏEK MANDALA

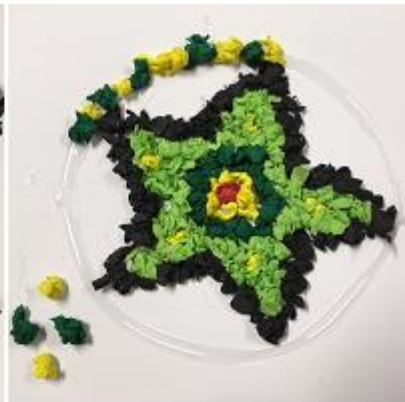
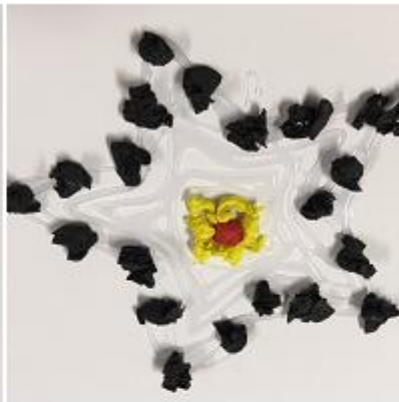
Stap 1: Kies een paar kleuren crèpepapier die je leuk vindt, en scheur deze in kleine propjes.

Stap 2: Begin met 1 propje in het midden en plak deze vast met lijm.

Stap 3: Pak nu een andere kleur, en plak deze propjes er in een cirkel omheen.

Stap 4: Door dezelfde kleur propjes in een lijn te leggen kun je andere vormen maken.

Stap 5: Vul deze vormen in met andere kleuren propjes, net zo lang tot de hele mandala volgeplakt is!

AQUAREL MANDALA

Stap 1: Teken met wit vetkrijt op een wit vierkant papier een stip in het midden, en trek hier een rote cirkel omheen. Vul deze cirkel vanaf de middenstip steeds verder in met vormpjes, figuurtjes en lijnen.

Stap 2: Maak je kwast nat met schoon water en schilder hiermee over een van de buitenste cirkels.

Stap 3: Terwijl het papier nog nat is, druppel een kleur ecoline in de natte sporen.

Stap 4: Maak de kwast weer schoon en nat, en maak nu een ander stuk van het papier nat.

Stap 5: Druppel deze weer in met verschillende kleuren ecoline, net zo lang totdat je cirkel helemaal ingekleurd is.

SLIJM MANDALA

Stap 1: Doe een klein bodempje lijm in 4 verschillende bakjes, en spuit hier scheerschuim overheen.

Stap 2: Meng met een stokje de scheerschuim en lijm in alle 4 de bakjes goed door elkaar.

Stap 3: Doe er telkens een scheutje lenzenvloeistof bij, totdat je het mengsel van de randen af kan roeren.

Stap 4: Pak 4 kleuren verf en druppel hier wat van in elk van de verschillende bakjes. Meng het goed door elkaar zodat het slijm die kleur krijgt.

Stap 5: Als de slijm stevig genoeg is en niet meer aan de randen van het bakje plakt, kun je het verder met je handen kneden.
Als het dan nog te plakkerig is, doe je er nog wat lenzenvloeistof bij, totdat het stevig genoeg voelt.

Stap 6: Plak nu een bolletje van een kleur slijm in het midden van de tafel, hieromheen ga je je slijm-mandala bouwen.

Stap 7: Leg kleine stukjes van andere kleuren slijm in verschillende vormen om het middelpunt heen. Bouw net zo ver uit tot jij vindt dat hij af is.

Stap 8: Maak een foto van je slijm-mandala om hem te kunnen bewaren!

Bijlage B: Inhibitievragenlijst voor netwerkleden

VRAGENLIJSTONDERZOEK   BEELDEND THERAPIE

Beste ouder/leerkracht,

Hieronder treft u een tiental vragen met stellingen die betrekking hebben op het inhibitievermogen van kinderen. Kunt u aangeven in hoeverre deze beschrijvingen **in de afgelopen week** van toepassing zijn geweest op het kind?

Ook als u het gevoel heeft dat een vraag niet helemaal op het kind van toepassing is, geef dan toch het best passende antwoord.

Beantwoord alstublieft alle vragen.

*Met vriendelijke groet,
Suzanne Verduijn*

Naam invuller:		Datum invullen:	
Leeftijd invuller:		Geslacht invuller: ☐ Man ☐ Vrouw	
Uw relatie tot het kind:	☐ moeder	☐ stiefmoeder	☐ leerkracht
Hoe goed kent u het kind?	☐ zeer goed	☐ goed	☐ enigszins ☐ niet goed

In hoeverre is dit **de afgelopen week** van toepassing geweest?

Nooit | Zelden | Soms | Regelmatig | Vaak

		N	Z	S	R	V
1	Staat op verkeerde momenten op van zijn stoel					
2	Valt anderen in de rede					
3	Doet te wild of is onhandelbaar					
4	Gaat sneller door het lint dan vrienden					
5	Heeft moeite een rem te zetten op zijn gedrag					
6	Raakt in de problemen als er geen volwassene is die hem in de gaten houdt					
7	Flapt er impulsief dingen uit					
8	Praat op verkeerde momenten					
9	Er moet vaak 'nee' of 'hou daarmee op' tegen hem gezegd worden					
10	Denkt niet na voordat hij iets doet					

Bijlage C: Interviewtopiclijst voor netwerkleiden

INTERVIEW

ONDERZOEK

BEELDENDE THERAPIE

Middels een halfgestructureerd interview wordt bij de voormeting en nameting gevraagd naar de ervaring van de netwerkleiden omtrent het inhibitiegedrag van Niels.

Hierbij wordt de netwerkleiden ruimte geboden voor uitgebreide toelichting m.b.t. specifieke gedragskenmerken die ze hebben geobserveerd bij de cliënt.

Er wordt gewerkt met een topiclijst; de vragen staan dus niet vast, maar de onderwerpen wel. Deze onderwerpen komen overeen met de items van de kwantitatieve vragenlijst, waarbij inhibitie reeds geoperationaliseerd is naar specifieke gedragskenmerken behorend bij inhibitievermogen.

Bij de vragenlijst wordt het 'hoe vaak' bevestigd; bij het interview zal worden doorgevraagd naar het 'wanneer', 'waarom', 'hoe', 'waaraan', 'waardoor', 'wat' en 'welke'.

Bij de nameting zal de nadruk gelegd worden op toelichting van de geobserveerde verschillen in inhibitiegedrag ten opzichte van het gedrag voorafgaand aan de interventieperiode.

Daarnaast is er ook ruimte voor toelichting van andere opvallendheden omtrent inhibitiegedrag, of bijzonderheden die het onderzoek zouden kunnen beïnvloeden.

Topiclijst (toelichting inhibitiegedrag)

- Opstaan van stoel
- Anderen in de rede vallen
- Wild of onhandelbaar gedrag
- Woede-uitbarstingen
- Gedrag remmen
- In problemen raken zonder volwassenen
- Impulsief dingen eruit flappen
- Praten op verkeerde momenten
- Vaak 'nee' of 'hou op' zeggen
- Nadenken voor hij wat doet

- Additionele informatie
  - Overige waargenomen opvallendheden omtrent inhibitiegedrag
  - Veranderingen in de les- of thuissituatie gedurende het onderzoek
  - Andere behandelingen/begeleiding ten tijde van het onderzoek
  - Bijzonderheden/voorvallen die van invloed kunnen zijn geweest

Bijlage D: Z-waarden tabel – standaard normaalverdeling

Z-waarden tabel - standaard normaalverdeling

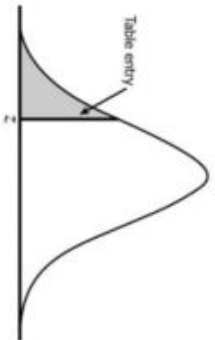

Table entry for z is the area under the standard normal curve to the left of z .

z	.00	.01	.02	.03	.04	.05	.06	.07	.08	.09
−3.4	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0002
−3.3	.0005	.0005	.0005	.0004	.0004	.0004	.0004	.0004	.0004	.0003
−3.2	.0007	.0007	.0006	.0006	.0006	.0006	.0006	.0005	.0005	.0005
−3.1	.0010	.0009	.0009	.0009	.0008	.0008	.0008	.0008	.0007	.0007
−3.0	.0013	.0013	.0013	.0012	.0012	.0011	.0011	.0011	.0010	.0010
−2.9	.0019	.0018	.0018	.0017	.0016	.0016	.0015	.0015	.0014	.0014
−2.8	.0026	.0025	.0024	.0023	.0023	.0022	.0021	.0021	.0020	.0019
−2.7	.0035	.0034	.0033	.0032	.0031	.0030	.0029	.0028	.0027	.0026
−2.6	.0047	.0045	.0044	.0043	.0041	.0040	.0039	.0038	.0037	.0036
−2.5	.0062	.0060	.0059	.0057	.0055	.0054	.0052	.0051	.0049	.0048
−2.4	.0082	.0080	.0078	.0075	.0073	.0071	.0069	.0068	.0066	.0064
−2.3	.0107	.0104	.0102	.0099	.0096	.0094	.0091	.0089	.0087	.0084
−2.2	.0139	.0136	.0132	.0129	.0125	.0122	.0119	.0116	.0113	.0110
−2.1	.0179	.0174	.0170	.0166	.0162	.0158	.0154	.0150	.0146	.0143
−2.0	.0228	.0222	.0217	.0212	.0207	.0202	.0197	.0192	.0188	.0183
−1.9	.0287	.0281	.0274	.0268	.0262	.0256	.0250	.0244	.0239	.0233
−1.8	.0359	.0351	.0344	.0336	.0329	.0322	.0314	.0307	.0301	.0294
−1.7	.0446	.0436	.0427	.0418	.0409	.0401	.0392	.0384	.0375	.0367
−1.6	.0548	.0537	.0526	.0516	.0505	.0495	.0485	.0475	.0465	.0455
−1.5	.0668	.0655	.0643	.0630	.0618	.0606	.0594	.0582	.0571	.0559
−1.4	.0808	.0793	.0778	.0764	.0749	.0735	.0721	.0708	.0694	.0681
−1.3	.0968	.0951	.0934	.0918	.0901	.0885	.0869	.0853	.0838	.0823
−1.2	.1151	.1131	.1112	.1093	.1075	.1056	.1038	.1020	.1003	.0985
−1.1	.1357	.1335	.1314	.1292	.1271	.1251	.1230	.1210	.1190	.1170
−1.0	.1587	.1562	.1539	.1515	.1492	.1469	.1446	.1423	.1401	.1379
−0.9	.1841	.1814	.1788	.1762	.1736	.1711	.1685	.1660	.1635	.1611
−0.8	.2119	.2090	.2061	.2033	.2005	.1977	.1949	.1922	.1894	.1867
−0.7	.2420	.2389	.2358	.2327	.2296	.2266	.2236	.2206	.2177	.2148
−0.6	.2743	.2709	.2676	.2643	.2611	.2578	.2546	.2514	.2483	.2451
−0.5	.3085	.3050	.3015	.2981	.2946	.2912	.2877	.2843	.2810	.2776
−0.4	.3446	.3409	.3372	.3336	.3300	.3264	.3228	.3192	.3156	.3121
−0.3	.3821	.3783	.3745	.3707	.3669	.3632	.3594	.3557	.3520	.3483
−0.2	.4207	.4168	.4129	.4090	.4052	.4013	.3974	.3936	.3897	.3859
−0.1	.4602	.4562	.4522	.4483	.4443	.4404	.4364	.4325	.4286	.4247
0.0	.5000	.4960	.4920	.4880	.4840	.4801	.4761	.4721	.4681	.4641

Z-waarden tabel - standaard normaalverdeling

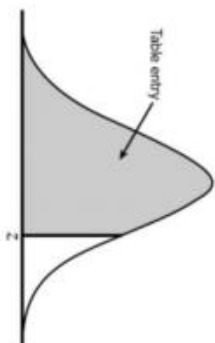

Table entry for z is the area under the standard normal curve to the left of z .

[illegible]

Bijlage E: Overzicht interviewgegevens netwerkleden

Tabel E1

Interviews met moeder

	Voor-interview moeder	Na-interview moeder
Verkeerde momenten ontstaan van stoel	Staat altijd wel even op. Heeft gewoon geen rust in z'n kont, puur de fysieke bewegelijkheid maakt dat hij vaak even op moet staan. Op de bank zit hij altijd ondersteboven of achterstevoren, heeft die rust niet. Met z'n tablet kan hij af en toe wel stil blijven zitten, bij iets wat hij leuk vindt kan hij de focus beter vasthouden.	Onveranderd. Nog steeds regelmatig. Niels is gewoon Niels en als hij wat ziet dan moet hij het van dichterbij bekijken, dus dan heeft hij onrust in z'n kont.
Valt anderen in de rede	Hoort alles, moet op alles reageren en zich overal mee bemoeien . Alles wat er in hem op komt moet er op dat moment ook uit. Anderen moeten maar snappen dat hij wil weten wat gezegd wordt. Vindt het moeilijk om te wachten, lukt soms met veel hulp en herhaling wel. Onvoorspelbaarheid van reageren op exact dezelfde situatie. Ene keer werkt iets wel, andere keer totaal niet. Geen pijn op te trekken. Afhankelijk van situatie en gemoedstoestand. Als hij prikkelbaarder is kan hij minder goed remmen, als hij een goede dag heeft kan hij het beter inhouden.	Valt nog steeds vaak anderen in de rede. Moet op alle externe prikkels die hij ziet reageren . Als die prikkels er niet zijn lukt het hem makkelijker.
Doet te wild of is onhandelbaar	Als zijn gedrag niet goedgekeurd wordt of hij z'n zin niet krijgt . Gaat dan met deuren slaan of dingen gooien of hard schreeuwen. Kan dan de controle over zichzelf stevig kwijtraken en gooit uit impuls dan alles wat hij voor handen heeft.	Door spanningen en escalaties van de afgelopen week is hij regelmatig wild en onhandelbaar geweest. Veel onrust . Dat werkt bij hem door, het valt niet zomaar uit z'n hoofd, hij kan er niet zo veel mee dus dat maakt onrustig .
Gaat sneller door lint dan vrienden	Bij afwijzing door vriendjes, vindt het ingewikkeld als hij niet mee mag doen en zich buitengesloten voelt. Wordt dan boos en gaat met deuren smijten . Is wel minder heftig en minder lang dan vroeger, maakt een enorm leerproces door.	Gedrag is hetzelfde gebleven i.v.m. de onrust .
Moeite om rem te zetten op z'n gedrag	In samenspel met anderen. Snapt het woord 'stop' niet als hij dat zelf moet toepassen, maar vindt wel dat anderen dat moeten snappen als hij wil dat anderen dat toepassen. Als gevraagd wordt te stoppen moet hij toch nog 1x doorgaan . Impuls is dan te sterk om in te houden . Snapt dan pas dat hij echt moet stoppen als het op boze toon gezegd wordt, en raakt daardoor dan zelf boos. Kan het met hulp wel plaatsen mits hij zich daarvoor open stelt. Lukt vaker niet dan wel.	Het kunnen remmen van gedrag is op het moment heel ingewikkeld voor hem.
Raakt in problemen zonder toezicht van volwassenen	Afhankelijk van gemoedstoestand . Wanneer hij iets wil doen dat volwassenen niet goed vinden (bijv. vuurtje stoken) grijpt hij z'n kans als volwassenen weg zijn. Wanneer hij rustig op tablet zit kan hij best alleen gelaten worden. Maar struint soms bij afwezigheid door het huis om van alles te pakken, geen pijn op te trekken .	Afgelopen weekend meermaals losbandig geweest zonder toezicht. Hij is met zijn buurmeisje van 6 op stap geweest. Dat meisje mag nog niet van huis weg en kan pas net fietsen zonder zijwielen. Niels heeft haar meegenomen naar de Action op de fiets en is met haar naar een speeltuin geweest veel te ver uit de buurt en nog andere gekkigheid. Enerverend weekend waarin veel is gebeurd. Maar kan best zijn dat het nu weer even niet gebeurt. Onder toezicht van volwassenen onderneemt hij net iets minder gekkigheden dan zonder toezicht.

Flapt er impulsief dingen uit	In de taxi vond hij het bijv. grappig om allerlei vieze praat te roepen, toen taxichauffeur hem vastpakte om te corrigeren vond Niels dat hij werd mishandeld en de taxichauffeur moest maar dood en ontslagen worden. Roept ongeremd dingen die hij op dat moment in z'n hoofd heeft, ook wanneer dat ongepast is (bijv. iets beledigends; 'maar het is toch zo?')	Onveranderd. Flapt er nog steeds vaak impulsief dingen uit.
Praat op verkeerde momenten	In een gesprek tussen volwassenen onderling wil Niels daar per se tussendoor, moet zich ermee bemoeien, zegt wat hij wil zeggen op dat moment, kan dan niet wachten/inhouden. In zijn beleving is iedereen gelijk. Ongeremde en ongepaste uitspraken die hij op dat moment in z'n hoofd heeft, bijv. een meneer die op een aap lijkt in z'n gezicht zeggen "jij lijkt op een aap". Snapt dan niet dat dat onaardig is om te zeggen en excuses voor moet aanbieden 'want het is toch zo?'.	Nog steeds vaak. Haakt overal op in, wil alles weten. Ongeacht of het hem iets aan gaat of niet. Als gezegd wordt dat iets hem niet aan gaat en hij zich er niet mee hoeft te bemoeien is dat geen antwoord naar tevredenheid.
Moet vaak nee of hou op gezegd worden	Afhankelijk van gemoedstoestand. Als hij ergens mee naartoe mag gaat hij direct mee, hoeft het nooit gezegd te worden. Maar als hij al geïrriteerd of gefrustreerd is hoort hij 'stop' niet en gaat dan toch door.	Nog steeds vaak. Laatste week veel meer politieagentje moeten spelen. Wel de hoop dat het uiteindelijk z'n vruchten gaat afwerpen. Moeder heeft bijv. een whiteboard op zijn kamer gehangen, voor visuele herinnering aan gemaakte afspraken, bijbehorende consequenties en dat het een keuze is die hij zelf kan maken. Niels hield zich die dag aan de afspraak op het whiteboard. Heeft die visuele herinnering en consequentie nodig. Maar voor hetzelfde geld werkt het morgen niet, want met Niels weet je nooit hoe het uitpakt. Onvoorspelbaar.
Denkt niet na voordat hij iets doet	Hij doet vaak zonder te denken. Maar als het in z'n eigenbelang is kan hij wel vreselijk goed nadenken voor hij iets doet. Bijv. als hij iets heeft gepikt kan hij dat heel sneaky verstoppen en weer pakken, een en al berekendheid. Dan heeft hij z'n impulsen juist heel goed onder controle, omdat er eigenbelang bij zit.	Denkt met regelmaat niet na over wat hij doet, heeft dan geen impulscontrole. Maar er zijn ook genoeg situaties geweest waar hij van tevoren z'n plan al had uitgestippeld, en dus heel goed na heeft gedacht over wat hij gaat doen en hoe hij het gaat doen. Kleine verbetering in de afgelopen weken.
Afhankelijk van gemoedstoestand: wanneer is die goed en wanneer slecht?	Als hij z'n zin krijgt en vaak 'ja' te horen krijgt' is het een goede dag. Maar als hij al iets in z'n hoofd heeft waarvan hij weet dat het antwoord 'nee' gaat zijn is hij geagiteerder en sneller boos. Iedere 'nee' verkort z'n lontje. Gaat daar soms ook zelf naar op zoek, dan zit hij met frustratie en vraagt hij dingen waarop hij een 'nee' krijgt zodat hij een reden heeft om die frustratie in boosheid te uiten. Als er weinig dingen zijn die z'n lontje verkorten heeft hij een goede dag.	
Extra informatie die van invloed kan zijn, of overige observaties	Heeft veel wisselingen gehad in begeleiding, nu eindelijk een nieuwe vaste begeleider (Pieter) waarmee hij regelmatig op pad gaat om hem te ondersteunen. Woont ook pas een jaar in het huidige huis met stiefmoeder en haar kinderen. Maar gaat verder wel stabiel, het wennen aan de nieuwe begeleider gaat tijd vragen.	Wat betreft veranderingen binnen z'n (impuls/inhibitie)gedrag thuis hebben we niks van gemerkt. Afgelopen week is heftig en intensief geweest. Niels is zeer pittig thuis op het moment. Hij luistert niet, hij doet z'n eigen ding, ongeacht wat moeders denken; zijn eigen ding staat vooraan. Hij heeft een sterke wil; als hij iets niet wil dan doet hij het niet. Teugels moeten strak blijven, als je ze laat vieren ben je 'm weer kwijt. Hij wordt groter, ouder, opnieuw weer grenzen opzoeken. Op de BSO gaat het niet lekker, grote zorgen. Niels wil daar niet zijn (thuis blijven want wil niks missen), heeft neiging om weg te lopen. Maar de afspraak was dat hij daar moest blijven, dus is hij zich gaan verstoppen. Omdat ze hem uren aan het zoeken waren is hij wegens zijn gedrag niet meer welkom op de BSO. Niels is tussen de lijntjes door heel doordacht. Hij heeft zich in zoverre aan de afspraak

gehouden dat hij niet van de BSO zou weglopen; dus heeft hij zich in het gebouw zelf urenlang verstopt. Hij benoemt zelf dan ook "maar ik ben niet weggelopen". Maar het draait bij de BSO dan alsnog om 'Niels zoeken'. Voor hem voelt het alsof hij zich aan de afspraak heeft gehouden terwijl hij dondersgoed weet dat dit niet de bedoeling was. Hij wil daar niet zijn dus is hij daar niet. Pakt dan alles erbij om maar **z'n zin te krijgen** en gaat dan over lijken. Zijn **eigenbelang** is het grootste belang. Vindt het ook **oneerlijk** dat oudere kinderen niet meer naar de BSO hoeven en wel thuis mogen blijven. Het moet voor Niels allemaal **gelijkwaardig**, in een weegschaal. Kan niet tegen het idee heeft dat hem **tekort wordt gedaan**.

Weigert met Pieter mee te gaan (bijv. naar JumpXL) omdat hij thuis wil blijven, **bang om wat te missen** (want stel je voor dat ze thuis wat leuks gaan doen of iets lekkers gaan eten dat hij dan misloopt). Meegaan met Pieter is alleen te bereiken als er **consequenties** aan hangen (tablet en telefoon kwijt voor een aantal dagen, wat weer escalatie oplevert). Afgelopen week ging hij niet mee, dus hij was z'n tablet kwijt. Kon hij terugverdienen door de volgende dag met Pieter mee te gaan. Niels is op dat moment verscheurd geraakt in 'wat ga ik doen'. Kon de **keuze** niet maken, heen en terug rennen, met z'n kop tegen de schuttingdeur geslagen, aan z'n haren getrokken, zichzelf bijten. Alles om maar te kijken of hij niet toch **zonder sanctie thuis** kon blijven. Weet dan van frustratie en boosheid niet wat hij met zichzelf aan moet. Uiteindelijk toch met Pieter meegegaan naar JumpXL (wil tablet niet kwijt en voelde dat daar geen ruimte in zat), maar wel op eigen voorwaarden ('dan ga ik mee, maar ik ga maar 5 minuten'). Maakt de keuze puur vanuit zijn **eigenbelang**. Moet leren dat achter z'n **keuzes consequenties** hangen. Voor moeder niet leuk dat ze de politieagent moet spelen en de teugels niet kan laten vieren. Kost veel energie van het hele gezin, Niels eist veel aandacht op.

Vond de mandala's leuk om te doen en vertelde thuis trots over zijn werk. Toen hij zonder z'n tablet en telefoon zijn hem wat opties aangereikt om als alternatief te doen. Niels koos ervoor om een kleurboek en kleurpotloden mee naar boven te nemen, heeft de afgelopen weken opvallend **meer getekend dan voorheen**. Werkte op dat moment goed voor hem; daardoor bleef hij niet hangen in z'n boosheid dat hij z'n tablet kwijt was.

Dosering van zijn **medicatie** (methylfenidaat) is iets naar beneden gegaan omdat hij last had van hartkloppingen. Om 13:00 krijgt hij zijn middagdosering dus rond die tijd is zijn ochtenddosering uitgewerkt en kan hij minder goed zijn focus vasthouden. Waarschijnlijk komt het daardoor dat hij de Stroop-test deze keer trager deed. Verder niet echt veranderingen. Hij hangt wat meer aan moeder, heeft moeder duidelijk wat meer nodig. Hangt waarschijnlijk samen met dat **hij thuis wat minder lekker gaat** en dan heb je wat meer bevestiging van je moeder nodig.

Tabel E2

Interviews met stiefmoeder

	Voor-interview stiefmoeder	Na-interview stiefmoeder
Verkeerde momenten opstaan van stoel	Moet gelijk reageren op prikkels. Hoort iets en moet gelijk opstaan om te kijken. Buiten vaker dan binnen (meer prikkels), laat zich daarin wel sturen.	Staat nog steeds regelmatig op van zijn stoel. Er is nu wat onrust in de keet. En medicatie is ook wat verminderd, dus is onrustige tijd voor Niels. En dingen met Pieter, alles heeft invloed.
Valt anderen in de rede	Als Niels iets wil zeggen zegt hij direct wat hij wil zeggen. Kan niet wachten . Afhankelijk van gemoedstoestand . Als hij ontspannen is kan hij beter wachten. Boos of gefrustreerd niet, dan wil hij z'n zegje doen en kan niet luisteren.	Ook hetzelfde gebleven. Je moet hem echt afremmen , en wel 3x zeggen 'ik ben even met die aan het praten', omdat het eigenlijk niet aankomt. En dan kan hij wel even stoppen, maar blijft hij er wel bij staan want anders is hij z'n vraag kwijt. Het wisselt , op het moment gaat het heel ingewikkeld . We zijn nu veel bezig met consequenties . En daar wordt hij niet altijd even blij van.
Doet te wild of is onhandelbaar	Als hij boos is. Moet ergens mee stoppen en zegt dan 'nee' en gaat gewoon door. Ook afhankelijk van gemoedstoestand . Voelt zich vaak onbegrepen . Gevoelig voor oneerlijkheid (vindt het oneerlijk als iemand anders langer buiten mag blijven). Gaat dan boos naar binnen, deuren slaan, huilen, bonken.	Voor ons ook niet altijd leuk, we willen het niet zo streng. Maar met Pieter merkt hij bijvoorbeeld wel dat hij dan de juiste keuze heeft gemaakt, maar het kost hem dan gewoon heel veel moeite. Het is intensief en kost energie .
Gaat sneller door lint dan vrienden	Kan zo omslaan , elke situatie is anders. Kan ook in boosheid blijven hangen, weet dan niet wat hij met zichzelf aan moet. Bij onrustig gevoel in z'n lijf lijkt hij op zoek te gaan naar redenen om boos op te worden om dat gevoel te kunnen uiten (bijv. vragen stellen waarvan hij weet dat het antwoord 'nee' gaat zijn).	Hij is sneller op z'n top als hij boos of geïrriteerd wordt, zit weinig tussen. Alles is eigenlijk een beetje gelijk gebleven .
Moeite om rem te zetten op z'n gedrag	Soms moet je heel vaak zeggen dat hij met bepaald gedrag moet stoppen (bijv. fietspomp zwaaien), gaat dan toch door , kan dat gedrag niet remmen . Andere keer kan hij 't wel gelijk neerleggen, afhankelijk van gemoedstoestand hoe hij reageert.	Op het moment dat iets anders gaat dan hij wil, dan is het moeilijk om de rem erop te zetten. Wanneer de medicatie nog niet werkt ook. Hij hoort je dan ook gewoon niet, gaat langs hem heen, hij zit in z'n eigen wereldje. En dan moet je hem meerdere malen aanspreken, kijk me aan, hoor je wat ik tegen je zeg, herhaal even wat ik zeg. Hij wil er wel naar handelen, maar het lukt hem gewoon vaak niet.
Raakt in problemen zonder toezicht van volwassenen	Is verschillend, afhankelijk van de situatie en zijn gemoedstoestand . Wil graag aardig gevonden worden, raakt gefrustreerd wanneer hij niet mee mag spelen (bijv. omdat zijn gedrag wordt afgekeurd , wordt dan boos en snapt niet dat dat de reden is dat ze hem er niet bij willen hebben). Ene keer kan hij wel alleen spelen en andere keer doet hij gekke dingen zonder toezicht (bijv. vuurtje stoken, pikken). Kan niet alleen gelaten worden als hij nog geen medicatie heeft gehad of als hij al een beetje boos/gefrustreerd is. Andere keer kan het wel weer gewoon, moet vooral weten hoe lang ze weg zijn en dat de telefoon mee is.	Is iets verergerd. Het is allemaal wat impulsiever de afgelopen week.
Flapt er impulsief dingen uit	Zegt ongeremd wat in hem op komt, zegt dan dingen die beledigend kunnen zijn 'want het is toch zo', snapt dan niet dat het misschien wel zo is maar dat het niet zo aardig is om ook gelijk zo te zeggen.	Valt op dit moment wel mee. Als hij boos is wel, dan flapt hij er van alles uit, maar tussen de lijnen door valt het wel mee . Heeft wel even gehad dat hij dingen op ongepaste momenten zei, maar dat valt op dit moment wel mee. We spiegelen ook veel met hem "als je dingen tegen elkaar zegt, hoe komt dat op een ander over?"
Praat op verkeerde momenten	Hij moet alles gelijk zeggen . Kan wat hij in z'n hoofd heeft niet inhouden . Moet altijd aan burens vragen wat ze hebben gedaan als ze thuis komen. Snapt niet	Nog regelmatig. Daar moeten we hem in afremmen . En de ene keer laat hij zich daar makkelijker in afremmen dan de andere keer. Wachten is gewoon heel ingewikkeld als je iets in je hoofd hebt dat je eigenlijk wil vragen of zeggen.

	waarom dat niet netjes is. Kan wel uitleggen maar komt niet aan. Moet zijn impulsen volgen. Niet om vervelend te doen maar het gebeurt hem. Als de ochtendmedicatie nog niet werkt hoort hij je niet, stuitert hij, dendert alle kamers binnen. Moet dan vaak gecorrigeerd worden, dat komt dan niet gelijk binnen. Niels moet vaak overal aankomen, de ene keer moet je 1x zeggen dat hij er vanaf moet blijven en de andere keer moet je het 3x zeggen. Bijv. wanneer hij overprikkeld is moet het vaker gezegd worden, in rustige omgeving minder vaak.	
Moet vaak nee of hou op gezegd worden		Nog steeds regelmatig. We proberen het een beetje te omzeilen, door dingen net anders te benoemen van "kom ga je even mee dit of dat", dat je hem er op die manier uit haalt. Werkt de ene keer wel, de andere keer niet. Voor school werkt de medicatie niet, dat is ingewikkeld. Constant proberen af te leiden en laten nadenken over andere dingen zodat hij wat relaxter blijft. 1 op 1 werkt dat prima. Is wel vaak. Wisselend. Soms denken we dat het hem overkomt en dat het hem gebeurt. Maar andere momenten laat hij ook wel zien dat hij er echt wel over nagedacht heeft en dat het een enigszins geplande actie is. Dus soms is het een beetje moeilijk te peilen van is dit nou impulsief, overkomt je dit of heb je dit nou zo bedacht? Bijv. met buurmeisje op pad, dan wordt gezegd "je moet in de straat blijven, voor de deur, achter de deur" en dan gaat hij heel ver weg in de straat maar kan dan wel zeggen "ja maar ik ben toch in de straat"? Daar is dan over nagedacht, dat is wel echt heel clever. Dan ziet hij de kiertjes in de regel. En andere dingen overkomt 't hem. Dan loopt hij in de tuin en pakt hij dit en pakt hij zus en ja dan gaat er wel eens wat fout. Als het in z'n eigen voordeel is denkt hij er wel over na.
Denkt niet na voordat hij iets doet	Vooral als hij boos is doet hij dingen zonder na te denken. Als hij boos naar boven loopt kan hem bijv. soms herinnerd worden aan 'niet met de deuren' en dan kan dat voorkomen worden. Afhankelijk van gemoedstoestand en wat hij heeft gedaan. Met hulp lukt hem soms beter om eerst na te denken, maar is ook wisselend.	
Afhankelijk van gemoedstoestand: wanneer is die goed en wanneer slecht?	Soms geen pijn op te trekken hoe hij op iets zal reageren. 10 keer dezelfde situatie, Niels reageert 10 keer anders. Onvoorspelbaar, veranderlijk. Maakt het ook ingewikkeld voor hem zelf. Lijkt vaak ook niet te snappen waarom iets gaat zoals het gaat (bijv. oudere kinderen mogen meer). Hij vindt iets dus anderen moeten gewoon snappen waarom hij dat vindt. Ziet geen leeftijdsverschil. Wil gelijkwaardig zijn en wil niks missen. Een goede dag betekent dat Niels niet in de verleiding komt om op impulsen in te gaan. Wil het wel graag goed doen. Had bijv. een periode dat hij vuurtjes wilde maken, wist uiteindelijk dat hij de verleiding van aanstekers niet kon weerstaan en bracht ze naar z'n moeder. Kan altijd omslaan. Kan 's ochtends heel blij zijn, 's middags een half uur heel boos en daarna weer heel vrolijk. Als er dan iets niet gaat zoals hij dat wil gaat het mis. Zolang hij gedurende de dag zijn zin krijgt en het gaat zoals hij plezierig vindt heeft hij een goede dag. Kan om iets heel kleins ook makkelijk urenlang boos zijn. Wil bijv. een duikbril hebben en kan pas van zijn boosheid afkomen als die duikbril voor hem wordt gekocht.	
Extra informatie die van invloed kan zijn, of overige observaties	Wonen nog niet zo lang samen (korter dan een jaar), dus nieuw huis voor Niels met extra huisdieren en kinderen. Wel een grote verandering. Nieuwe begeleider (Pieter) waar hij nog aan moet wennen.	Op het moment zijn bepaalde gedragingen wat erger, hij voelt de regels strakker worden en biedt dan ook meer weerstand. Niels wil het graag zoals hij het in z'n bol heeft, ook dat met de BSO zijn wel ingewikkelde dingen. Hij overziet dat nog helemaal niet.

	Bij de BSO heeft hij zich feitelijk aan de afspraak gehouden, hij mocht niet weglopen en moest binnen blijven. Dus dan heeft hij een kiertje in de regel ontdekt. Iets waarvan we niet letterlijk hadden gezegd dat het niet mocht. Moet dus nog duidelijker gezegd worden voor 'm en visueel gemaakt wat precies de bedoeling is en welke consequenties daaraan hangen. Dat met Pieter was echt even heel heftig en intens verdrietig om te zien wat een worsteling hij dan met zichzelf heeft om te kiezen tussen Pieter en de tablet. En die keuze niet kon maken. Pieter is uiteindelijk weggegaan en toen kwam het besef bij Niels dat hij dan z'n tablet kwijt was en flipte hij. Maar ja, keuze was voorbij. De keer erop is hij met Pieter meegegaan, anders was hij z'n tablet kwijt. Hij moest die consequentie eerst ervaren. Zelf heeft hij er een voordeel aan om mee te gaan want dan heeft hij z'n tablet als hij thuis komt. Maar wel op eigen voorwaarden (5 minuten), zo slim is 'ie. Het is allemaal een beetje een langetermijnproject bij Niels. Het kost allemaal ontzettend veel tijd, het duurt lang. Het is nu even de pech dat er veel dingen gebeurden in dezelfde periode, op het moment jij met dit bezig bent. Niels vond het in ieder geval echt heel leuk met de mandala's, hij kwam heel trots thuis met alles wat hij gemaakt had.

Tabel E3

Interviews met leerkracht

	Voor-interview leerkracht	Na-interview leerkracht
Verkeerde momenten opstaan van stoel	Als hij een gerichte opdracht heeft lukt het soms wel om te blijven zitten. Maar hij staat vaak wel meerdere keren per dag op van z'n stoel.	Wisselend , gaat de ene keer beter dan de andere.
Valt anderen in de rede	Is ook een stukje enthousiasme , als hij graag iets wil zeggen dan zegt hij dat. Hij weet ook veel dus dat wil hij ook graag delen. Als hij in z'n eigen klas zit lukt het beter om zich in te houden dan wanneer hij bij een andere leerkracht zit, waarschijnlijk vanwege duidelijkheid .	Hij ziet en hoort alles en moet daar ook gelijk op reageren. Dat is echt Niels. Heeft alles wat er gebeurt in de gaten. Vanmiddag deden anderen een spelletje waar hij niks mee te maken had, maar naar zijn idee doen ze dat niet volgens de regels zoals het moet. Dan loopt hij er naartoe en bemoeit zich ermee, waardoor er weer een conflict ontstaat. Omdat die anderen zeggen 'waar bemoei jij je mee?' terwijl hij denkt 'ja maar jullie doen dat niet zoals het moet', maar hij heeft daar helemaal niks te zoeken. En als je dan zegt "Je bent toch daar bezig? Wat maakt dat uit?", dan krijg je altijd een " ja, maar " terug. En ook 'ja maren' tot het laatste woord.
Doet te wild of is onhandelbaar	Heeft geen woede-uitbarstingen maar loopt dan weg. Is wel snel boos en blijft daarin hangen, maar gaat niet met spullen gooien. Als hij niet iets met je voelt dan gooit hij de handdoek in de ring en gaat hij op de gang zitten en dan kan je niks met hem. Dan heeft hij zoiets van ' bekijk het maar '. Wil dan niet bereikt	Zie eigenlijk niet zo veel andere dingen. Afgelopen week had hij wel een goede week. Maar hij heeft sowieso altijd wisselende weken of dagen . Dus hij is sommige dagen opstandiger dan andere dagen. Vandaag ging bijv. bijzonder goed.

	worden. Zit dan in het negatieve en komt daar moeilijk uit. Kan geholpen worden door ernaast te gaan zitten en te zeggen dat je hem begrijpt . Zeggen 'oh ja snap ik wel, maar vandaag doen we het even zo'. Moet begrip ervaren .	
Gaat sneller door lint dan vrienden	Voelt zich snel benadeeld , vooral door klasgenoten. Heeft dan geen inzicht in z'n eigen gedrag en in de reactie van anderen daarop. Dan wordt hij extreem boos , buiten proporties boos. Vaak door iets waar hij zelf een aandeel in heeft. Bijvoorbeeld in de pauze zijn ze een pak-spelletje aan het doen, kinderen slingeren elkaar in de rondte, Niels slingert iemand in de rondte. In het begin is het leuk, maar op het moment dat het bij hem gebeurt dan wordt hij boos, en dat ligt dan aan die ander. Ziet dan niet in dat dat een actie-reactie is.	Eerder liep hij weg, ging hij op de gang zitten ofzo. Oren dicht en wilde hij niks van je aannemen. Vorig jaar ook nog. Daarom heb ik hem toen vorig jaar halverwege het jaar gekregen, beneden lag hij alleen maar in de gang. Dat was wel zijn ding, en dat doet hij eigenlijk helemaal niet meer. Hij gaat nog wel eens op de gang staan . Dan zeg ik alleen maar van "Nou ja, ik had zelf een andere keuze gemaakt. Binnen 2 minuten ben je in de klas en de tijd dat je er niet bent haal je in", en dan komt hij wel. Hij heeft wel een consequentie nodig.
Moeite om rem te zetten op z'n gedrag	Is veel aanwezig, reageert veel , is impulsief . Als hij een geluidje hoort op de gang staat hij al op om de deur dicht te doen. Hij denkt dat meester de video aan gaat doen en hij staat al op om het licht aan te doen. Is allemaal goed bedoeld. Hij ziet en hoort alles en reageert daarop . Soms is dat positief en soms negatief.	Het is een hele slimme impulsieve drukke aanwezige allesziende jongen. Kan soms wel heel lastig zijn voor hem zelf. Van de andere kant is het wel weer heel mooi, want hij ziet echt mooie dingen. Heel oplettend, hij snapt dingen, woordgrapjes enzo, hij snapt alles, hoort alles. Dus dat kan ook heel mooi zijn, alleen het is op sommige momenten gewoon niet zo gepast . Dat is dan lastig.
Raakt in problemen zonder volwassen toezicht	In vrije situaties, kleedkamer bij gym, buitenspeelmomenten, buiten de gestructureerde momenten om , dan doet hij meer dingen die niet mogen.	Niet meer of minder dan anders.
Flapt impulsief dingen uit	Als hij iets in z'n hoofd heeft dan moet dat er gelijk uit, reageert overal op .	Flapt er regelmatig nog impulsief dingen uit. Maar dat is wel gewoon hoe Niels is. En dat is niet per se vervelend doen, maar dat is gewoon zijn enthousiasme .
Praat op verkeerde momenten	Wil overal op reageren . Als hij iets weet of wil zeggen dan zegt hij dat, ongeacht of het een gepast moment is of niet.	Praat er vaak doorheen, moet daarin af en toe geremd worden. Steekt de laatste tijd wel goed z'n vinger op trouwens, gaat over het algemeen wel goed. Maar hij heeft ook dagen dat hij overal een weerwoord op heeft. Dat was afgelopen week niet zo, maar vorige week weer wel dus dat wisselt heel erg. En volgende week misschien ook weer, is vaak geen pijn op te trekken .
Moet vaak nee of hou op gezegd worden	Moet vaak herhaald worden. Stopt soms wel gelijk, maar moet vaak even gecorrigeerd worden. Moet geholpen worden om het goed te laten gaan.	Sommige dagen is hij gewoon heel dwars . Maar vaak als hij heel dwars is, heeft hij ook nog wel weer een punt, maar dat is op dat moment dan niet gepast . Als hij ergens mee door blijft gaan stopt hij wel als ik echt streng en direct wordt. Dan vindt hij het even vervelend dat hij zo aangesproken is, maar kan dat daarna wel weer loslaten.
Denkt niet na voordat hij iets doet	Weet niet of hij erover na denkt, misschien doet hij het wel bewust . Weet zo geen voorbeelden te bedenken.	Misschien soms wel, soms niet.
Extra informatie die van invloed kan zijn, of overige observaties	Voor hem is het goed dat hij 2 jaar dezelfde leerkracht heeft, dat dat voor hem heel duidelijk is. Dat helpt hem wel echt. De klas draait verder prima en daar doet hij het goed in. Is al van heel ver gekomen, het was vroeger nog veel erger.	Ten opzichte van vorige maand is het allemaal wel gewoon hetzelfde gebleven eigenlijk. Het is denk ik ook een te korte periode om nu te kijken of dat vooruitgang heeft geboekt. Lastig om te zeggen of dat nou beter gaat of niet. Voor Niels is het vooral fijn dat hij even uit de klas gehaald wordt om iets met hem alleen te doen. Persoonlijke aandacht, dan hoeft hij niet z'n vinger op te steken, heeft hij iemand die sowieso antwoord geeft op de dingen die hij doet. Dus dat is voor zo'n jongen natuurlijk sowieso heel fijn. Maar of hij dat dan hier in de klas toepast allemaal, dat vind ik lastig om te zeggen . Ik kan ook wel zeggen hij heeft een goede week gehad, dat heeft hij ook, maar of dat daardoor komt dat weet ik niet. Misschien heeft het wel invloed, maar ik vind het zelf lastig om dat te zeggen.

Bijlage F: Codering van interviewgegevens netwerkleiden

Tabel F1

Codering van interviewgegevens netwerkleiden per topicitem

		Codering voor-interviews			Codering na-interviews		
		Open	Axiaal	Selectief	Open	Axiaal	Selectief
Verkeerde momenten opstaan van stoel	Moeder	Onrust, beweeglijkheid	Onrust	Onrust	Onveranderd, onrust	Onrust	Onrust
	Stiefmoeder	Gelijk reageren, prikkels	Impulsbeheersing, onrust	Impulsbeheersing Onrust	Onrust, medicatie	Onrust, medicatie	Onrust, medicatie
	Leerkracht	Gerichte opdracht	Focus		Wisselend	Wisselend	Veranderlijk
Valt anderen in de rede	Moeder	Op alles reageren, bemoeien, onvoorspelbaar	Ongeremde reactie Onvoorspelbaar	Impulsbeheersing Veranderlijk	Moet op alle externe prikkels reageren	Ongeremde reactie	Impulsbeheersing
	Stiefmoeder	Directe reactie, kan niet inhouden, gemoedstoestand	Wisselend, ongeremde reactie, impulsbeheersing	Veranderlijk Impulsbeheersing	Moet afgeremd worden	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing
	Leerkracht	Enthousiasme, inhouden Duidelijkheid	Impulsbeheersing Structuur	Impulsbeheersing	Bemoeien, inhouden, conflict, weerwoord	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing
Doet te wild of is onhandelbaar	Moeder	Afgekeurd gedrag Z'n zin niet krijgen	Afkeuring van gedrag Z'n zin (niet) krijgen	Afkeuring van gedrag Z'n zin (niet) krijgen	Spanningen, escalaties, onrust	Spanningen, escalaties, onrust	Onrust
	Stiefmoeder	Afhankelijk van humeur, onbegrip, oneerlijkheid	Wisselend, (on)begrip ervaren, benadeeld	Veranderlijk (On)begrip ervaren Benadeeld	Wisselend, ingewikkeld. consequenties, keuzes	Wisselend, keuzes, consequenties	Veranderlijk Keuzes&consequenties
	Leerkracht	Snel boos Begrip ervaren	Boosheid uiten (On)begrip ervaren	Boosheid uiten (On)begrip ervaren	Wisselende weken of dagen	Wisselend	Veranderlijk
Gaat sneller door lint dan vrienden	Moeder	Afwijzing, buitengesloten	Afkeuring van gedrag Boosheid uiten	Afkeuring van gedrag Boosheid uiten	Gedrag is onveranderd i.v.m. huidige onrust	Afkeuring van gedrag Boosheid uiten	Afkeuring van gedrag Boosheid uiten
	Stiefmoeder	Omslaan, onrust Zelf op zoek naar redenen	Wisselend, onrust Boosheid uiten	Veranderlijk, onrust Boosheid uiten	Onveranderd	Wisselend, onrust Boosheid uiten	Veranderlijk Onrust Boosheid uiten
	Leerkracht	Benadeeld, extreem boos, actie-reactie	Benadeeld Boosheid uiten	Benadeeld Boosheid uiten	Op gang staan, keuzes, consequenties	Boosheid uiten, keuzes, consequenties	Boosheid uiten Keuzes&consequenties
	Moeder	Toch doorgaan, impuls niet kunnen inhouden	Impulsbeheersing	Impulsbeheersing	Remmen is lastig i.v.m. huidige onrust	Impulsbeheersing	Impulsbeheersing

Moeite om rem te zetten op z'n gedrag	Stiefmoeder	Toch doorgaan, kan niet remmen, gemoedstoestand	Impulsbeheersing Wisselend	Impulsbeheersing Veranderlijk	Kan moeilijk remmen Medicatie	Impulsbeheersing Medicatie	Impulsbeheersing Medicatie
	Leerkracht	Ziet/hoort alles, reageert overal op, impulsief	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing	Impulsief, ziet alles, reageert daar altijd op	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing
Raakt in problemen zonder toezicht van volwassenen	Moeder	Afhankelijk van humeur, geen pijn op te trekken	Wisselend Onvoorspelbaar	Veranderlijk	Enerverend weekend Losbandig geweest	Losbandig	
	Stiefmoeder	Afhankelijk van humeur, afkeuring, medicatie	Wisselend, afkeuring van gedrag, medicatie	Veranderlijk Afkeuring van gedrag Medicatie	Iets verergerd, wat impulsiever	Impulsbeheersing	Impulsbeheersing
	Leerkracht	Gestructureerde momenten	Structuur		Onveranderd	Structuur	
Flapt er impulsief dingen uit	Moeder	Ongeremd dingen roepen	Ongeremde reactie	Impulsbeheersing	Onveranderd	Ongeremde reactie	Impulsbeheersing
	Stiefmoeder	Ongeremd	Ongeremde reactie	Impulsbeheersing	Iets verbeterd, spiegelen	Ongeremde reactie, spiegelen	Impulsbeheersing
	Leerkracht	Reageert overal gelijk op	Ongeremde reactie	Impulsbeheersing	Impulsief, enthousiast	Ongeremde reactie	Impulsbeheersing
Praat op verkeerde momenten	Moeder	Bemoeien, kan niet inhouden, ongeremd	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing	Bemoeien Haakt overal op in	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing
	Stiefmoeder	Moet alles gelijk zeggen, kan impuls niet inhouden	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing	Moet afgeremd worden, wachten/inhouden lastig	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing
	Leerkracht	Moet overal op reageren, ongeacht of het gepast is	Ongeremde reactie Impulsbeheersing	Impulsbeheersing	Moet afgeremd worden, gaat soms goed, wisselend	Ongeremde reactie Impulsbeheersing, wisselend	Impulsbeheersing Veranderlijk
Moet vaak nee of hou op gezegd worden	Moeder	Afhankelijk van humeur	Wisselend	Veranderlijk	Visuele herinnering, consequenties, keuze, onvoorspelbaar	Visuele herinnering, consequenties, keuze, onvoorspelbaar	Keuzes&consequenties Veranderlijk
	Stiefmoeder	Medicatie, prikkels	Medicatie, onrust	Medicatie Onrust	Anders benoemen, werkt wisselend, medicatie	Wisselend Medicatie	Veranderlijk Medicatie
	Leerkracht	Herhaling, hulp nodig	Herhaling, structuur		Soms dwars, niet gepast, streng en direct	Wisselend Herhaling, structuur	Veranderlijk
Denkt niet na voordat hij iets doet	Moeder	Eigenbelang, impulscontrole, berekenend	Eigenbelang, impulscontrole, berekenend	Eigenbelang Impulsbeheersing	Impulscontrole, berekenend, verbetering	Impulscontrole, berekenend, verbetering	Eigenbelang Impulsbeheersing

	Stiefmoeder	Afhankelijk van humeur Wisselend	Wisselend	Veranderlijk	Wisselend, impuls of gepland, eigen voordeel	Wisselend, impulscontrole, eigenbelang, berekenend	Veranderlijk Impulsbeheersing Eigenbelang
	Leerkracht	Misschien bewust	Impulscontrole Berekenend	Veranderlijk Impulsbeheersing	Misschien soms wel, soms niet	Wisselend, impulscontrole, berekenend	Veranderlijk Impulsbeheersing Eigenbelang
'Afhankelijk van gemoedstoestand': wanneer goed en wanneer slecht?	Moeder	Z'n zin krijgen Zelf op zoek naar redenen	Z'n zin (niet) krijgen Boosheid uiten	Z'n zin (niet) krijgen Boosheid uiten	-	-	-
	Stiefmoeder	Veranderlijk, wil niks missen, z'n zin krijgen	Onvoorspelbaar, benadeeld Z'n zin (niet) krijgen	Veranderlijk Benadeeld Z'n zin (niet) krijgen	-	-	-
	Leerkracht	-	-	-	-	-	-
Extra informatie die van invloed kan zijn, of overige observaties	Moeder	Nieuwe begeleider	Nieuwe begeleider		Onrustige week, geen gedragsverandering thuis, eigenbelang, doordacht, wil niks missen, z'n zin krijgen, tekort worden gedaan, consequenties, keuzes, medicatie, tekenen	Onveranderd, onrust, eigenbelang, berekenend, z'n zin (niet) krijgen, benadeeld, consequenties, keuzes, medicatie, tekenen	Onrust Eigenbelang Z'n zin (niet) krijgen Benadeeld Keuzes&consequenties Medicatie
	Stiefmoeder	Huis, nieuwe begeleider	Nieuwe begeleider		Z'n zin (niet) krijgen, kier in de regel vinden, consequenties, keuze, eigen voordeel, langetermijnproject	Z'n zin (niet) krijgen, berekenend, consequenties, keuze, eigenbelang, langetermijnproject	Z'n zin (niet) krijgen Eigenbelang Keuzes&consequenties
	Leerkracht	Duidelijkheid	Structuur		Onveranderd, te korte periode, lastig te zeggen	Onveranderd, te korte periode, lastig te zeggen	

Bijlage G: Terugkerende concepten omtrent inhibitie vanuit ervaring netwerk

Tabel G1

Belangrijke concepten vanuit de ervaring van de netwerkleden met betrekking tot inhibitiegedrag bij Niels

Concept	Context in inhibitiegedrag zoals ervaren door netwerkleden
<i>Impulsbeheersing</i>	Reageert direct op alle externe prikkels, kan dit niet inhouden. Als hij iets in z'n hoofd heeft moet hij daar ook gelijk naar handelen, ongeacht of het een gepast moment is of niet. Moet zich overal mee bemoeien. Vindt het moeilijk om op zijn beurt te wachten. Impulsief en ongeremd in gedrag en reacties. Wanneer gevraagd wordt ergens mee te stoppen moet Niels toch nog 1x doorgaan, niet om vervelend te doen, maar kan de impuls niet beheersen. Volgt vaak blind zijn impulsen zonder na te denken. Wanneer Niels een rustige dag heeft kan hij beter impulsverleidingen weerstaan (weet bijvoorbeeld dat hij geneigd is om met aanstekers te spelen, weet dat dat niet mag, en levert de aansteker bij moeder in). Door onrust in de thuissituatie teneinde van de interventieperiode is Niels recent wel wat impulsiever in zijn gedrag.
<i>Veranderlijk</i>	Waargenomen inhibitiegedrag wordt vaak door alle netwerkleden als veranderlijk, onvoorspelbaar en wisselend beschouwd. Hoe Niels op iets reageert is vaak compleet afhankelijk van zijn gemoedstoestand en de situatie zoals die zich op dat moment voordoet. Als zich 10 keer dezelfde situatie zou voordoen, zou Niels ook 10 keer anders reageren. De ene keer kan Niels rustig zijn ding doen of instructies opvolgen, en de andere keer lukt precies hetzelfde totaal niet. Is geen pijn op te trekken.
<i>Onrust</i>	Zowel lichamelijke onrust in de zin van fysieke beweeglijkheid en/of overprikkeling (niet stil kunnen zitten, overal aan moeten zitten), als onrust in de thuissituatie ten einde van de interventieperiode. Is wegens wegloopgedrag niet meer welkom op de buitenschoolse opvang (BSO), en ook meegaan met de begeleider is alleen te bereiken als er nadelige consequenties aan gehangen worden. Deze spanningen hebben voor escalaties en onrust gezorgd die van invloed waren op Niels' inhibitie.
<i>Boosheid uiten</i>	Raakt snel boos als iets niet naar zijn zin gaat (bijv. kinderen willen niet met hem spelen, wordt op strenge toon gecorrigeerd, een ander mag iets dat hij niet mag, of krijgt vaak 'nee' te horen). Moeder en stiefmoeder geven beide aan dat hij, wanneer hij al een onrustig of gefrustreerd gevoel heeft, wel expres op zoek lijkt te gaan naar redenen om die frustratie in boosheid te kunnen uiten (door vragen te stellen waarvan hij weet dat het antwoord 'nee' zal zijn en daarom boos te worden). Lukt hem dan niet om zijn impulsen onder controle te houden, doet dingen zonder na te denken. Roept ongeremd lelijke woorden en gooit met wat hij voor handen heeft. Kan daarin blijven hangen en weet dan niet wat hij met zichzelf aan moet. Recente escalatie (in keuzesituatie met begeleider en consequenties) leidde tot hoofdbonken, harentrekken en zichzelf bijten. Op school gooit hij niet met spullen, gaat soms nog wel eens op de gang staan. Kan om kleine dingen soms urenlang boos zijn, maar kan ook zo weer omslaan naar vrolijkheid (bijv. wanneer dingen gaan zoals hij het wil).
<i>Medicatie</i>	Of Niels goed of slecht inhibitiegedrag vertoont is vaak afhankelijk van het moment op de dag. 's Ochtends voordat zijn ochtenddosering methylfenidaat werkt stuitert hij rond en dendert alle kamers binnen. Wil alles aanraken en iedereen storen. Woorden gaan dan langs hem heen, moet meermaals aangesproken worden voor hij je hoort. Voor hij zijn middagdosering heeft gehad om 13u is de ochtenddosering uitgewerkt en is wederom wat meer onrust merkbaar. Kan ook niet alleen gelaten worden als hij zijn pillen nog niet heeft gehad. De middagdosering is recent (tijdens het onderzoek) wat verlaagd wegens hartkloppingen, dus ook daardoor is hij iets onrustiger.

<i>Eigenbelang</i>	Niels is een pientere jongen, en kan wél heel goed zijn impulsen onder controle houden en beheerst nadenken voor hij wat doet wanneer er een stuk eigenbelang bij zit. Kan zich dan heel berekenend tussen lijnen en regeltjes door werken. Mag bijvoorbeeld niet wegllopen van de BSO, wil daar alsnog niet zijn dus verstopt zich daarom uren binnen het gebouw zelf ('ik heb me aan de afspraak gehouden want ik ben niet weggelopen'). Of moet mee met begeleider omdat hij anders zijn tablet kwijt is, en stelt dan zijn eigen voorwaarden dat hij maar 5 minuten blijft ('ik heb me aan de afspraak gehouden want ik ben mee geweest'). Wanneer het in z'n eigen voordeel is weet hij heel doordacht en beheerst de gaatjes en kiertjes in afspraken en regels te vinden. Gaat dan over lijken om toch zijn zin te krijgen. Volgens moeder is zijn eigen belang het grootste belang.
<i>Z'n zin (niet) krijgen</i>	Wanneer Niels z'n zin krijgt, vaak 'ja' te horen krijgt en dingen dus gaan zoals hij wil laat hij weinig slecht inhibitiegedrag zien. Wanneer iets niet gaat zoals hij wil kan hij zichzelf moeilijker afremmen. Als Niels niet z'n zin krijgt raakt hij gefrustreerd en boos. Kan dan de controle over zichzelf verliezen en uit impuls gaan gooien met alles wat hij voor handen heeft. Probeert vaak alsnog z'n zin te krijgen door stampij te schoppen of juist berekenend tussen de lijntjes door te glippen. Heeft een hele sterke wil; als hij ergens niet heen wil trekt hij alles uit de kast om niet te hoeven gaan; als hij iets wil hebben kan hij urenlang boos zijn tot hij krijgt wat hij wil hebben.
<i>Keuzes & consequenties</i>	Nu Niels ouder wordt en nieuwe grenzen aan het verkennen en overschrijden is, proberen moeder en stiefmoeder hem te leren dat hij keuzes kan maken in zijn gedrag en dat sommige keuzes consequenties hebben. Niels moet eerst de consequentie ervaren om te weten dat er écht geen spelingsruimte is. Hij ging bijvoorbeeld niet zoals afgesproken met z'n begeleider mee (was bang om thuis wat te missen), dus was hij een aantal dagen zijn tablet en telefoon kwijt. De keer daarna is hij wel meegegaan, puur omdat er een stukje eigenbelang bij zit dat hij z'n tablet nog heeft als hij thuis komt. Omdat Niels zo'n moeite heeft met deze situatie heeft dat veel invloed gehad op zijn impulsbeheersing en gedrag. Niels vereist dan zoveel aandacht dat het ontzettend veel tijd, moeite en energie van het gezin vereist. Ook op school helpt de leerkracht hem eraan herinneren dat hij keuzes kan maken. Wanneer Niels boos is gaat hij wel eens op de gang staan, de leerkracht wees hem er dan op dat hij zelf een andere keuze had gemaakt, en dat hij binnen 2 minuten weer terug in de klas zat en anders de verloren tijd moest inhalen. Heeft die consequentie wel nodig om na te denken over zijn keuze en terug de klas in te komen.
<i>Benadeeld</i>	Niels voelt zich vaak benadeeld en kan daar erg boos om worden, ook in de klas. Alles moet voor hem op de weegschaal, hij is erg gevoelig voor eerlijkheid. Kan (of wil) daarin niet snappen dat een kind van 16 nou eenmaal meer mag dan een kind van 9 (bijvoorbeeld een bijbaantje, alleen thuis blijven, later naar bed). Niels ziet iedereen als gelijke en hij dus hetzelfde zou moeten mogen als alle anderen. Wil ook niet naar buitenschoolse opvang of met begeleider mee, want is dan bang om thuis iets te missen of tekort te komen (heeft het idee dat de mensen thuis dan zonder hem iets leuks gaan doen of iets lekkers gaan eten wat hij dan misloopt). Wil vrijwel altijd thuis blijven om er zeker van te zijn dat hij niets mist.
<i>Afkeuring van gedrag</i>	Wanneer Niels ervaart dat zijn gedrag afgekeurd wordt (bijvoorbeeld door ouders maar ook door leeftijdsgenootjes) wordt hij boos. Hij vindt het lastig als hij niet mee mag doen en zich buitengesloten voelt. Kan zich dan niet inhouden en gaat met deuren slaan of dingen gooien of hard schreeuwen. Hij wil graag aardig gevonden worden en raakt gefrustreerd en boos wanneer hij niet mee mag spelen, hij snapt dan niet dat dat juist dat gedrag de reden is dat ze hem er niet bij willen hebben.
<i>(On)begrip ervaren</i>	Niels voelt zich vaak onbegrepen en kan daar niet goed mee omgaan. Wanneer hij in het negatieve zit kan het hem juist helpen door ernaast te gaan zitten en te zeggen dat je hem begrijpt. Heeft het nodig om die begrip te ervaren. Wanneer hij juist onbegrip ervaart raakt hij gefrustreerd en boos, en verliest dan ook zijn impulsbeheersing.

Bijlage H: Beoordelingsformulier onderzoeksverslag

Beoordelingsformulier Onderzoeksverslag

Naam student-onderzoeker	<i>Suzanne Verduijn</i>
Opleiding SPH/CT/VT/D/VR	<i>CT (VT) Beeldend</i>
Relatienummer	<i>3 9 7 1 4 8</i>
Naam en functie beoordelaar	<i>Martine Bootsma & Jan van der Zwaag</i>
Datum	<i>1 juli 2018</i>
Eindbeoordeling	Cijfer: Geschreven argumentatie van het cijfer:

Het afstudeeronderzoeksverslag wordt in beoordeling genomen als aan de volgende eisen is voldaan:

1. Het onderzoeksontwerp is goedgekeurd.
2. Het afstudeeronderzoeksverslag heeft een omvang van maximaal 10.000 woorden inclusief tabellen en figuren (maar exclusief voorblad, voorwoord, inhoudsopgave en bijlagen) en voldoet aan de eisen en richtlijnen zoals opgenomen in de schrijfwijzer van de opleiding.
3. Het afstudeeronderzoeksverslag is voorzien van een titelblad met een titel, ondertitel, naam, relatienummer, datum en plaats, instituut en opleiding, opdrachtgever en afstudeeronderzoeksbegeleider;
4. Er is een Nederlandse en Engelse samenvatting opgenomen. NB: Duitstalige studenten, ingestroomd in jaar 3 en stage vervuld in Duitsland, mogen het stuk ook in het Duits inleveren;
5. Er is sprake van een correcte en complete inhoudsopgave en er is een literatuurlijst opgenomen die voldoet aan de **APA-richtlijnen** (document APA style Stenden bibliotheek). Het afstudeeronderzoeksverslag is voorzien van correcte paginanummering (titelblad, voorwoord, inhoudsopgave en bijlagen worden niet genummerd). Alle bijlagen worden verder individueel genummerd. Let wel: dit betreft geen paginanummer;
6. Het verslag is **compleet** en geschreven in correct Nederlands (of Duits indien ingestroomd in jaar 3 en stage vervuld in Duitsland).

A Inleiding (context, analyse van het vraagstuk, theoretisch kader)			
Criterium/rubriek	Excellent 85-100%	Voldoende 55-84%	Onvoldoende 0-54%
De inleiding is een samenhangend geheel van: - Een beschrijving van de instelling en/of de opdrachtgever. - Een duidelijke omschrijving van welk praktijkprobleem aan de orde is (inclusief aanleiding en relevantie). - De gehele inleiding is samenhangend en onderbouwd vanuit een theoretisch kader. De begrippen zijn gedefinieerd. Het theoretisch kader bestaat uit recente relevante vakliteratuur en onderzoekspublicaties en / of andere bronnen. - Een duidelijk afgebakende probleemstelling, belang en doel van het onderzoek. - Aan het eind samengevat in de centrale vraagstelling voor het onderzoek en 3 a 4 deelvragen, aangevuld met het stellen van een hypothese. - De onderzoeksvraag is nauwkeurig geformuleerd en inhoudelijk zo begrensd dat het werkbaar is in de context van het afstudeeronderzoek	Alle onderdelen van de inleiding zijn zeer zorgvuldig, consistent en in onderlinge samenhang beschreven.	De inleiding is compleet en bevat de hiernaast beschreven onderdelen. De opdrachtgever, het praktijkprobleem en de geraadpleegde literatuur en andere bronnen worden beschreven, maar de relatie met de vraagstelling is hier en daar minder sterk.	De inleiding is incompleet en is onvoldoende samenhangend uitgewerkt. Er ontbreken een of meer van de hiernaast beschreven onderdelen en de relatie met de vraagstelling ontbreekt of is zeer zwak.
Toelichting op beoordeling:			Score

B Methode			
Criterium/rubriek	Excellent 85-100%	Voldoende 55-84%	Onvoldoende 0-54%
Aansluitend op de inleiding wordt de opzet van het onderzoek compact maar compleet beschreven, inclusief: - De beschrijving van de populatie en dataverzameling (wie of wat behoorde er tot de onderzoeksgroep, waar vond het onderzoek plaats, wanneer en op welke wijze werd het onderzoek afgenomen). - Begrippen en te onderzoeken thema's zijn vertaald naar meetbare kenmerken van de onderzoekseenheden (operationalisatie).	De opzet van het onderzoek is compleet en alle onderdelen zijn zeer zorgvuldig, consistent en in onderlinge samenhang beschreven. In de opzet worden geen resultaten van het onderzoek vermeld.	De opzet van het onderzoek is compleet en bevat de hiernaast beschreven onderdelen. De beschreven onderdelen zijn op een paar punten niet geheel duidelijk en samenhangend.	De opzet van het onderzoek is incompleet, er ontbreken onderdelen en is niet of onvoldoende samenhangend uitgewerkt.

• De meetinstrumenten/ onderzoeksmethoden die gebruikt zijn voor het meten van de begrippen worden uitgelegd (inclusief onderbouwing waarom deze). • De analysetechnieken die gebruikt zijn en waarom deze adequaat voor het praktijkprobleem waren.			
Toelichting op beoordeling:			Score

C Resultaten			
Criterium/rubriek	Excellent 85-100%	Voldoende 55-84%	Onvoldoende 0-54%
De resultaten van het onderzoek zijn per deelvraag beantwoord, waarbij: • De antwoorden duidelijk voortvloeien uit de analyse van de onderzoeksgegevens; • De antwoorden per deelvraag worden weergegeven; • De resultaten geen conclusies bevatten.	De resultaten zijn zeer zorgvuldig en consistent beschreven.	De resultaten zijn per deelvraag duidelijk beschreven.	De resultaten per deelvraag zijn onvoldoende duidelijk beschreven en / of vloeien niet voort uit de onderzoeksgegevens. Resultaten en conclusies overlappen.
Toelichting op beoordeling:			Score

D Conclusie, discussie en aanbevelingen			
Criterium/rubriek	Excellent 85-100%	Voldoende 55-84%	Onvoldoende 0-54%
De probleemstelling uit de inleiding wordt beantwoord, waarbij: • Er wordt gestart met een samenvatting van de aanleiding/relevantie van je onderzoek; • De centrale vraag wordt beantwoord; • Conclusies duidelijk voortvloeien uit de onderzoeksresultaten; • Er wordt terugverwezen naar de literatuur;	De conclusies zijn zeer zorgvuldig, consistent en in onderlinge samenhang beschreven en bestrijken alle hiernaast genoemde aspecten.	De conclusies zijn duidelijk beschreven maar er wordt te weinig terugverwezen naar de literatuur.	De conclusies zijn niet of onhelder beschreven, zijn niet volledig en/of bevatten nieuwe informatie. Er wordt niet terugverwezen naar de literatuur.

De reikwijdte van de conclusies kritisch besproken en geëvalueerd worden in de vorm van discussiepunten en aanbevelingen.			
Toelichting op beoordeling:			Score

E Algemene indruk van het afstudeeronderzoeksverslag			
Criterium/rubriek	Excellent 85-100%	Voldoende 55-84%	Onvoldoende 0-54%
Het onderzoeksrapport ziet er verzorgd uit, is prettig leesbaar en netjes vormgegeven. Er is een duidelijke inhoudelijke samenhang binnen én tussen de hoofdstukken en alinea's. Maakt gebruik van goede overgangen om de lezer door het verslag heen te leiden. De samenvatting is volledig en adequaat. Het onderzoeksrapport voldoet aan de <u>APA</u> regels, in het bijzonder: - De bronvermeldingen en literatuurverwijzingen in de tekst waar nodig; - De bronvermeldingen en literatuurverwijzingen in de tekst zijn correct; - Verwijzingen in de tekst naar illustraties tabellen en grafieken zijn aanwezig en correct; - Illustraties, tabellen en grafieken zijn functioneel, correct opgemaakt, genummerd en voorzien van titel en toelichting; - De literatuurlijst is compleet en correct weergegeven. - De steekwoorden (keywords) zijn compleet en correct weergegeven na de samenvatting.	Het afstudeeronderzoeksverslag is goed wat betreft taalbeheersing, bevat geen spel- of grammaticafouten, is prettig leesbaar en netjes wat betreft uiterlijke vormgeving. De APA richtlijnen zijn gehanteerd. Alle bronvermeldingen en literatuurverwijzingen zijn correct en compleet. Illustraties, tabellen en grafieken zijn op correcte wijze weergegeven.	Het afstudeeronderzoeksverslag voldoet aan de basisnormen wat betreft taalbeheersing, is leesbaar en netjes vormgegeven. De APA richtlijnen zijn grotendeels gehanteerd, en bevatten (niet meer dan) een paar onvolkomenheden. Bronvermeldingen en literatuurverwijzingen zijn grotendeels correct. Illustraties, tabellen en grafieken zijn grotendeels op correcte wijze weergegeven.	Het afstudeeronderzoeksverslag oogt onverzorgd, is chaotisch van opzet, getuigt van onvoldoende taalbeheersing en vertoont op meer dan één van de hiernaast genoemde aspecten onvolkomenheden.
Toelichting op beoordeling:			Score

Eventuele toelichting op totaalscore:	Totaalscore:

Score per beoordelaar: scores (per criterium) bij elkaar optellen en dan delen door 5.
Eindoordeel Afstudeeronderzoek (te bepalen na beoordeling door beide examinatoren)

Onvoldoende: één of meer criteria zijn onvoldoende, d.w.z. lager dan 5,5

Voldoende: de gemiddelde score is in de range van 5,4 t/m 8,4 en niet één criterium is onvoldoende

Excellent: de gemiddelde score is 8,5 of hoger en niet één criterium is onvoldoende